

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародної економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**ЕМІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГЛОБАЛЬНУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Студентки II курсу денної форми навчання
спеціальності 051 «Економіка»
освітньо-наукової програми
«Міжнародна економіка»
Ярославцевої Анни Володимирівни

Науковий керівник:
канд. екон. наук, доцент
Середа Валентина Іванівна

Засвідчую, що в цій дипломній роботі
немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних посилань

Студентка

Роботу допущено до захисту перед Екзаменаційною комісією рішенням
кафедри міжнародної економіки від «25» квітня 2024 р., протокол №10.

Завідувач кафедри _____ д-р екон. наук, проф. **Володимир ВІРЧЕНКО**

Київ – 2024 р.

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить 101 сторінку, 9 таблиць, 24 рисунки, список літератури зі 101 найменування, 3 додатки.

Тема дипломної роботи: Еміграція робочої сили та її вплив на глобальну конкурентоспроможність України в умовах війни.

Предметом дослідження виступають науково-методичні та практичні засади міграції робочої сили, механізми регулювання та особливості її впливу на конкурентоспроможність економіки під час війни.

Об'єктом дослідження є транскордонний рух робочої сили в умовах глобальної нестабільності.

Мета магістерської кваліфікаційної роботи становить узагальнення теоретичних засад аналізу міжнародної міграції робочої сили та розробка практичних рекомендацій щодо посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах масштабної еміграції трудових ресурсів.

За результатами дослідження розкрито напрями впливу виїзду трудових ресурсів на соціально-економічне середовище країни та сформульовано практичні рекомендації посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах еміграції робочої сили.

Одержані результати можуть бути використані органами державної влади у процесі розробки нової стратегії державної міграційної політики України, стратегії сталого розвитку України, її окремих громад; а також при розробці нових та/або зміні існуючих законопроектів щодо інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, зовнішньої трудової міграції та ін.

Рік виконання дипломної роботи: 2024.

Рік захисту дипломної роботи: 2024.

ABSTRACT

The thesis contains 101 pages, 9 tables, 24 figures, a list of literature with 101 titles, 3 appendices.

Topic of the thesis: Labor emigration and its impact on Ukraine's global competitiveness in times of war.

The subject of the study is scientific, methodological and practical principles of labor migration, regulatory mechanisms and features of its influence on the competitiveness of the economy during the war.

The object of the study is cross-border labor movement in conditions of global instability.

The purpose of the master's qualification work is to generalize theoretical approaches to the analysis of international labor migration and develop practical recommendations for strengthening Ukraine's global competitiveness in conditions of large-scale emigration of labor force.

Based on the results of the study, the directions of the influence of the departure of labor resources on the socio-economic environment of the country were revealed and practical recommendations for strengthening the global competitiveness of Ukraine in the conditions of labor emigration were formulated.

The obtained results can be used by state authorities in the process of developing a new strategy for the state migration policy of Ukraine, a strategy for the sustainable development of Ukraine and its individual communities; as well as when developing new or changing existing laws regarding investment activities of business entities, foreign labor migration, etc.

The year of completion of the thesis: 2024.

Year of thesis defense: 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ КРАЇНИ	6
1.1 Сутність, причини та наслідки міжнародної міграції робочої сили	6
1.2 Сутність та підходи до оцінки глобальної конкурентоспроможності країни.....	16
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН	26
2.1 Тенденції та особливості міжнародної міграції робочої сили в світі та в Європі	26
2.2 Вплив еміграції робочої сили на конкурентоспроможність країн та регулятивна відповідь урядів.....	34
2.3 Особливості еміграції робочої сили з України в умовах повномасштабного вторгнення.....	42
Висновки до розділу 2	52
РОЗДІЛ 3 ВПЛИВ ЕМІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ НА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	54
3.1 Цілі та інструменти регулювання еміграційних процесів в Україні.....	54
3.2 Напрямки впливу еміграції робочої сили в Україні на її конкурентоспроможність в умовах повномасштабної війни.....	59
3.3 Розробка практичних рекомендацій органам влади щодо посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах еміграції робочої сили.....	70
Висновки до розділу 3	76
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ	96

ВСТУП

Актуальність обраної теми. В сучасному глобалізованому світі стійкими темпами набирає обертів міжнародна міграція робочої сили, яка завжди була важливим чинником соціально-економічного розвитку для України. Ще до війни кількість трудових мігрантів в країні мала великі масштаби, проте російське вторгнення стало підсилюючим фактором зростання зовнішніх міграційних процесів. За даними агенції ООН у справах біженців станом на березень 2024 за межами України все ще перебуває близько 6,5 млн українців, що зумовлює необхідність дослідження явища еміграції економічно активного населення, його впливу на розвиток країни та її глобальну конкурентоспроможність; а також інструментів регулювання.

Вивченню сутності, причин та наслідків «міжнародної міграції робочої сили» присвячено праці таких іноземних та вітчизняних вчених, як Черняк Є.О., Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В., Гайдуцький А.П., Короленко Н. В., Семенов Г.А., Панкова М.О., Семенов А.Г., Нестеренко В., Сідельнікова В., Томашук І., Балдинюк В., Сітомпул Т., Червінська Л. П., Рожков Д., Кочан З., Пінат М., Дергачова В.В, Кузнєцова К.О., Манаєнко І.М., Мельникова В.А., Ченуша О.С., Боярчук А.І., Огородник Р.П., Плющик І.А., Антофій Н.М., Федорова Н.Є. Питання «міжнародної конкурентоспроможності країни» детально розглядається в монографії Брич В. Я., Охоти В. І., а також в праці Кетелс Ч. та ін.

Об'єкт дослідження: Транскордонний рух робочої сили в умовах глобальної нестабільності.

Предмет дослідження: Науково-методичні та практичні засади міграції робочої сили, механізми регулювання та особливості її впливу на конкурентоспроможність економіки під час війни.

Метою роботи є узагальнення теоретичних засад аналізу міжнародної міграції робочої сили та розробка практичних рекомендацій щодо посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах масштабної еміграції трудових ресурсів.

Для досягнення поставленої мети кваліфікаційної роботи планується виконати наступні завдання:

- з'ясувати сутність та відмінність понять «міжнародна трудова міграція» та «міжнародна міграція робочої сили», класифікувати причини транскордонного руху трудових ресурсів;
- виявити тенденції та особливості міжнародної міграції робочої сили в Україні та світі;
- обґрунтувати вплив еміграції робочої сили на конкурентоспроможність країн;
- охарактеризувати цілі та інструменти регулювання еміграційних процесів в Україні;
- розкрити напрями впливу еміграції трудових ресурсів в Україні на її конкурентоспроможність;
- розробити практичні рекомендації посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах еміграції робочої сили.

Інформаційною базою дослідження виступають наукові статті, аналітичні записки, посібники вітчизняних та зарубіжних авторів, законодавчі та нормативні акти, як от ЗУ Про зовнішню трудову міграцію, чи розпорядження Кабміну Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Вивчення даної теми передбачає використання звітів міжнародних організацій, таких як Світовий Банк, Всесвітній економічний форум, Міжнародна Організація з Міграції (МОМ), Агентство ООН у справах біженців, Міжнародна Організація Праці (МОП), а також даних національних інституцій, зокрема Центрального банку, Державної служби статистики України та ін.

У ході даного дослідження були використані різноманітні наукові методи як загальні, так і спеціалізовані, що в сукупності дозволили комплексно підійти до вирішення поставлених завдань: аналіз та синтез – для визначення змісту понять «міжнародна міграція робочої сили», вивчення нормативно-правової та законодавчої бази у сфері трудової міграції, обробки статистичної

інформації щодо ММРС; метод узагальнення – для виявлення ознак та тенденцій міжнародної міграції робочої сили в Україні та світі; кореляційний аналіз – для визначення зв'язку між обсягами еміграції та макроекономічними показниками; поєднання історичного та логічного методу – в процесі визначення наслідків масової еміграції робочої сили та формуванні ключових напрямів змін державної політики. Також було проведено опитування для збору первинної інформації у формі онлайн-анкетування і відповідно застосовано економіко-статистичні методи в ході опрацювання його результатів.

Новизна отриманих результатів полягає в розробці авторського визначення поняття «міжнародна міграція робочої сили» та класифікації її причин, виявленні особливостей та тенденцій міжнародної міграції трудових ресурсів в світі та в Україні зокрема, а також розробленні практичних рекомендацій щодо посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах еміграції робочої сили.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені наукові положення та рекомендації можуть бути використані органами державної влади у процесі розробки стратегії державної міграційної політики України, стратегії сталого розвитку України, її окремих громад; а також при розробці нових та/або зміні існуючих законопроектів щодо інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, зовнішньої трудової міграції та ін.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ КРАЇНИ

1.1 Сутність, причини та наслідки міжнародної міграції робочої сили

Досить часто, розглядаючи питання трудової міграції, автори ототожнюють терміни «міграція робочої сили» та «трудова міграція». І хоч вони є взаємопов'язаними та, на наш погляд, їх зміст дещо відрізняється. Розглянемо детальніше сутність даних категорій та виокремимо ключову відмінність в цих процесах.

В зарубіжних джерелах переважно використовується один термін - «international labor migration», що в перекладі означає міжнародна трудова міграція. Згідно з словником Міжнародної організації з міграції (МОМ) дане явище являє собою переміщення осіб із країни походження до іншої держави з метою працевлаштування [80]. Аналогічним є трактування даного поняття в словнику Європейської комісії [74].

Згідно з Законом України Про зовнішню трудову міграцію «зовнішня трудова міграція», котра фактично є складовою міжнародної, визначена як переміщення громадян України, що передбачає перетин державного кордону і має на меті здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування [43].

В посібнику А.І. Боярчук, Р.П. Огородник, І.А. Плющик, Н.М. Антофій та Н.Є. Федорова трудова міграція населення пояснюється як комплекс форм територіальної рухливості населення, що стосується здійснення трудової діяльності на території іншої країни; форма експорту й імпорту робочої сили [30].

Розберемо кожне з вищенаведених визначень, структурувавши їх на окремі частини, а саме: сутність, ознаку та мету чи причину (табл. 1.1). Проаналізувавши дані таблиці можемо підсумувати, що міжнародна трудова міграція – це процес транскордонного переміщення населення, метою якого є *безпосередньо працевлаштування*, тобто трудова зайнятість.

Структура категорії «міжнародна трудова міграція» за підходами різних авторів

Автор/рік	Сутність	Ознака	Причина/Мета
МОМ, 2019	переміщення осіб	із країни походження до іншої держави	працевлаштування
Європейська комісія	переміщення осіб	із країни походження до іншої держави	працевлаштування
ЗУ «Про зовнішню трудову міграцію»	переміщення громадян України	пов'язане з перетинанням державного кордону	здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування
Навчальний посібник / А.І. Боярчук, Р.П. Огородник, І.А. Плющик, Н.М. Антофій, Н.Є. Федорова, 2018	сукупність всіх форм територіальної рухливості населення,	форма експорту й імпорту робочої сили	трудова діяльність на території іншої країни

Джерело: складено автором на основі [30;43;74; 80].

Аби зрозуміти відмінність між явищами міжнародної трудової міграції та міграцією робочої сили, розглянемо ближче і другу категорію (табл.1.2).

В навчальному посібнику з Міжнародних економічних відносин в співавторстві А.І. Боярчука, Р.П. Огородник, І.А. Плющик, Н.М. Антофій та Н.Є. Федорової міжнародну міграцію робочої сили висвітлюють, як процес стихійного чи організованого переміщення працездатного населення, що відбувається в межах національного або міжнародного поділу праці і який обумовлений станом розвитку виробничих сил і відносин, а також дією економічних законів [30].

Схоже формулюють визначення даної категорії і Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В., в якому міжнародна міграція робочої сили – це переміщення осіб працездатного віку між країнами в межах світового ринку праці строком більше ніж на рік, обумовлене характером розвитку продуктивних сил і виробничих відносин та дією економічних законів [52].

Досить лаконічним але влучним є трактування терміну «міжнародної міграції робочої сили» як переміщення осіб найманої праці між країнами, в

навчальному посібнику з Міжнародних економічних відносин у співавторстві В.В. Дергачової, К.О. Кузнецової, І.М. Манасенко, В.А. Мельникової, О.С. Ченуша [31].

Н. В. Короленко в своїй статті трактує міжнародну міграцію робочої сили як переміщення працездатного населення між державами в межах світового ринку праці [28].

Одне із, на наш погляд, найбільш повних визначень категорії міграції робочої сили міститься в навчальному посібнику «Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми» від авторів Г.А. Семенова, М.О. Панкової, А.Г. Семенова, і звучить воно як переселення працездатного населення між країнами терміном більше ніж на один рік, зумовлене причинами економічного та іншого характеру [29].

Здійснивши аналіз даних в таблиці 1.2, можемо сформулювати власну категорію: міжнародна міграція робочої сили – це вид міжнародних економічних відносин, що являє собою процес стихійного чи організованого, транскордонного переміщення працездатного населення, терміном більше ніж на один рік, обумовлене причинами економічного та іншого характеру.

Варто акцентувати увагу, що на відміну від міжнародної трудової міграції у визначенні міжнародної міграції робочої сили не фігурує безпосередня мета працевлаштування, але вказується, що причини даного явища мають економічний та «інший» характер. Ми не даремно виділяємо слово «інший», оскільки далеко не завжди фактором міграції робочої сили виступає істинне бажання населення здійснювати трудову діяльність закордоном. Звичайно, для переважної більшості мігрантів світу саме це є першочерговою метою, проте не варто нівелювати вимушену міграцію.

Вимушена міграція – це переміщення населення, рушієм якого є застосування сили та/або наявність зовнішнього примусу [80]. Як правило, сюди відносяться політичні фактори, такі як війна, напруга, повстання, етнічні чи релігійні конфлікти; соціальні фактори, коли люди справедливо бояться бути переслідуваними через свою расу, національність, мову, релігію та

приналежність до певної групи; природні фактори, як от стихійні лиха та інші. В таких випадках першочергова мета мігрантів – це виживання, а вже в якості похідної мети виступає трудова зайнятість.

Таким чином, міжнародна міграція робочої сили є значно ширшим поняттям, а її складовими є як сама міжнародна трудова міграція, так і вимушена міграція.

Таблиця 1.2

Структура категорії «міжнародна міграція робочої сили» за підходами різних авторів

Автор/рік	Сутність	Ознака	Причина/Мета
Навчальний посібник / А.І. Боярчук, Р.П. Огородник, І.А. Плющик, Н.М. Антофій, Н.Є. Федорова, 2018	процес стихійного або організованого переміщення працездатного населення	в межах національного або міжнародного поділу праці	зумовлений характером розвитку виробничих сил і виробничих відносин, дією економічних законів
Навчальний посібник В.В. Дергачова, К.О. Кузнєцова, І.М. Манаєнко, В.А. Мельникова, О.С. Ченуша, 2021	переміщення осіб найманої праці	між країнами	
Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В., 2019	переміщення працездатного населення	з однієї країни в іншу в межах світового ринку праці терміном більше року	обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів
Н В Короленко, 2021	переміщення працездатного населення	з однієї країни в іншу в межах світового ринку праці	
Г.А. Семенов, М.О. Панкова, А.Г. Семенов, 2006	переселення працездатного населення	з одних держав в інші терміном більше ніж на рік	причини економічного й іншого характеру

Джерело: складено автором на основі [28; 29; 30; 31; 52].

Міжнародна міграція робочої сили є доволі активним та динамічним явищем, розвиток якого зумовлений рядом чинників. До них відносять нерівномірність економічного розвитку країн; посилення інтеграційних процесів та відповідна уніфікація законодавств держав; прискорення інтернаціоналізації виробництва; розвиток транспорту та інформаційно-

комунікаційних технологій; незбалансоване збільшення чисельності населення в різних країнах та інші [28; 52].

Що стосується причин міжнародної міграції робочої сили, то ми пропонуємо розділити їх на сім основних груп, а саме економічні, політичні, демографічні, соціальні, культурні, природні та екологічні (рис.1.1). Найбільш поширеною вважається група *економічних причин*, котра включає переважно незадовільні умови праці в країнах еміграції та рівень якості життя в цілому. По особливому чутливою для населення виступає група *культурних причин*, оскільки стосується їх світосприйняття, ставлення до світу та власної ідентичності. Останній блок представлений *екологічними причинами* і порівняно з рештою груп дані чинники з'явилися відносно нещодавно.

Таким чином, згадані групи причин поодиночі чи в комплексі зрештою спонукають громадян до прийняття рішення про виїзд закордон і здійснення трудової діяльності в іншій країні.

Явище міжнародної міграції робочої сили є доволі неоднозначним, адже не можна сказати, що це суто негативний процес. Окрім недоліків міграція трудових ресурсів створює і ряд переваг, при чому як для приймаючої країни (країни імміграції), так і для країни донора робочої сили (країни еміграції). Тож, визначимо, яким є вплив міжнародної міграції робочої сили та які наслідки він породжує.

Розпочнемо аналіз з *приймаючої країни і позитивного впливу* який справляє на неї явище транскордонного переміщення трудових ресурсів (рис. 1.2).

По-перше, приплив робочої сили сприяє подальшому формуванню додаткових податкових надходжень до державного бюджету країни-імміграції. І цікавим є те, що зазвичай вони значно перевищують ті державні витрати котрі йдуть на утримання мігрантів у вигляді пільг, допомоги по безробіттю, забезпечення функціонування перевантажених громадських установ і т.п. [52].

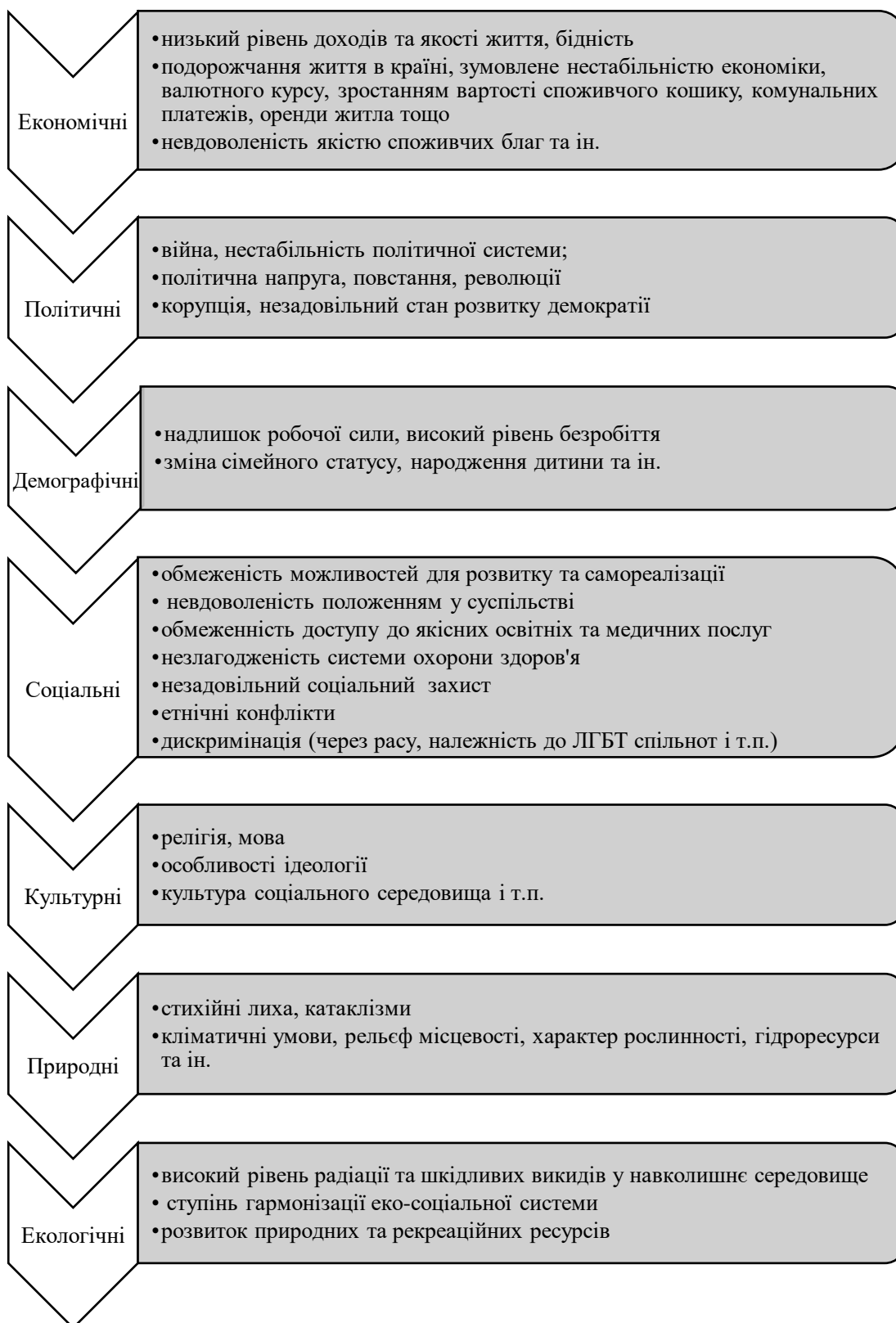

Рис. 1.1 Причини міжнародної міграції робочої сили

Джерело: складено автором на основі [28; 30; 35; 52; 89].

Рис. 1.2 Переваги та недоліки міжнародної міграції робочої сили для приймаючої країни

Джерело: складено автором на основі [28; 30; 52; 78; 81].

Одночасно з цим іммігранти частіше є більш економічно активними в порівнянні з місцевим населенням і тому в більшості випадків готові виконувати небажані роботи, працювати за меншу заробітну плату або навіть за гірших умов праці. Це допомагає усунути наявний дефіцит працівників в тих чи інших сферах, заохочує висококваліфікованих місцевих працівників до професійного, кар'єрного зростання [81]. До того ж збільшення пропозиції праці є привабливим для роботодавців і з цієї точки зору, що вони мають більше можливостей для вибору найбільш підходящих кандидатів на відкриті позиції. Як наслідок, в приймаючій країні зростає загальна продуктивність праці та ефективність виробництва, які в свою чергу стимулюють економічне зростання в цілому. Окрім цього використання відносно дешевшої іноземної

робочої сили дозволяє підприємствам зменшити власні виробничі витрати і цим самим підвищити конкурентоспроможність своїх товарів та послуг.

Збільшення чисельності населення країни, породжене міжнародною міграцією, викликає зростання рівня споживання різного роду благ, починаючи від задоволення базових потреб у продуктах харчування, житлі і закінчуючи медичними, туристичними, культурно-розважальними послугами. А збільшення сукупного попиту, як правило, сприяє нарощенню обсягів виробництва і відповідно ВВП країни, що знову ж таки стимулює її економічне зростання.

До переваг міжнародної міграції робочої сили для країни імміграції можна також віднести і економію на витратах на освіту і професійну підготовку кадрів, адже переважна більшість мігрантів має щонайменше базову освіту, а також певний досвід роботи в країні походження.

Негативні наслідки міграції трудових ресурсів для приймаючої країни в свою чергу пов'язані з можливою перенаселеністю, підвищенням рівня соціальної напруги в суспільстві (рис. 1.2).

По-перше, поява додаткової робочої сили зумовлює нарощення конкуренції між національними та іноземними робітниками на ринку праці. Щоправда, це переважно стосується низькокваліфікованих працівників [81]. Тим не менше, надлишок пропозиції трудових ресурсів призводить до зростання безробіття серед населення. Окрім того, це може спричинити і зниження середнього рівня заробітних плат в країні імміграції.

По-друге, міжнародне переміщення робочої сили передбачає змішання представників різних культур з абсолютно різним менталітетом, цінностями, принципами, переконаннями, віросповіданням, на основі чого можуть виникати конфлікти. Тому, в приймаючій країні постає проблема інтеграції мігрантів в суспільство, з'являється необхідність створення справедливої політики уряду задля сприяння процесу інклюзивного зростання та розвитку держави.

На противагу приймаючій країні, міграція робочої сили навпаки знижує соціальну напругу в країні еміграції (рис.1.3). Справа в тому, що надлишкові трудові ресурси покидають країну, разом з тим знижується і рівень безробіття населення, і конкуренція на ринку праці. До того зміна пропозиції робочої сили при незмінному сталому попиті стимулює зростання заробітних плат в державі.

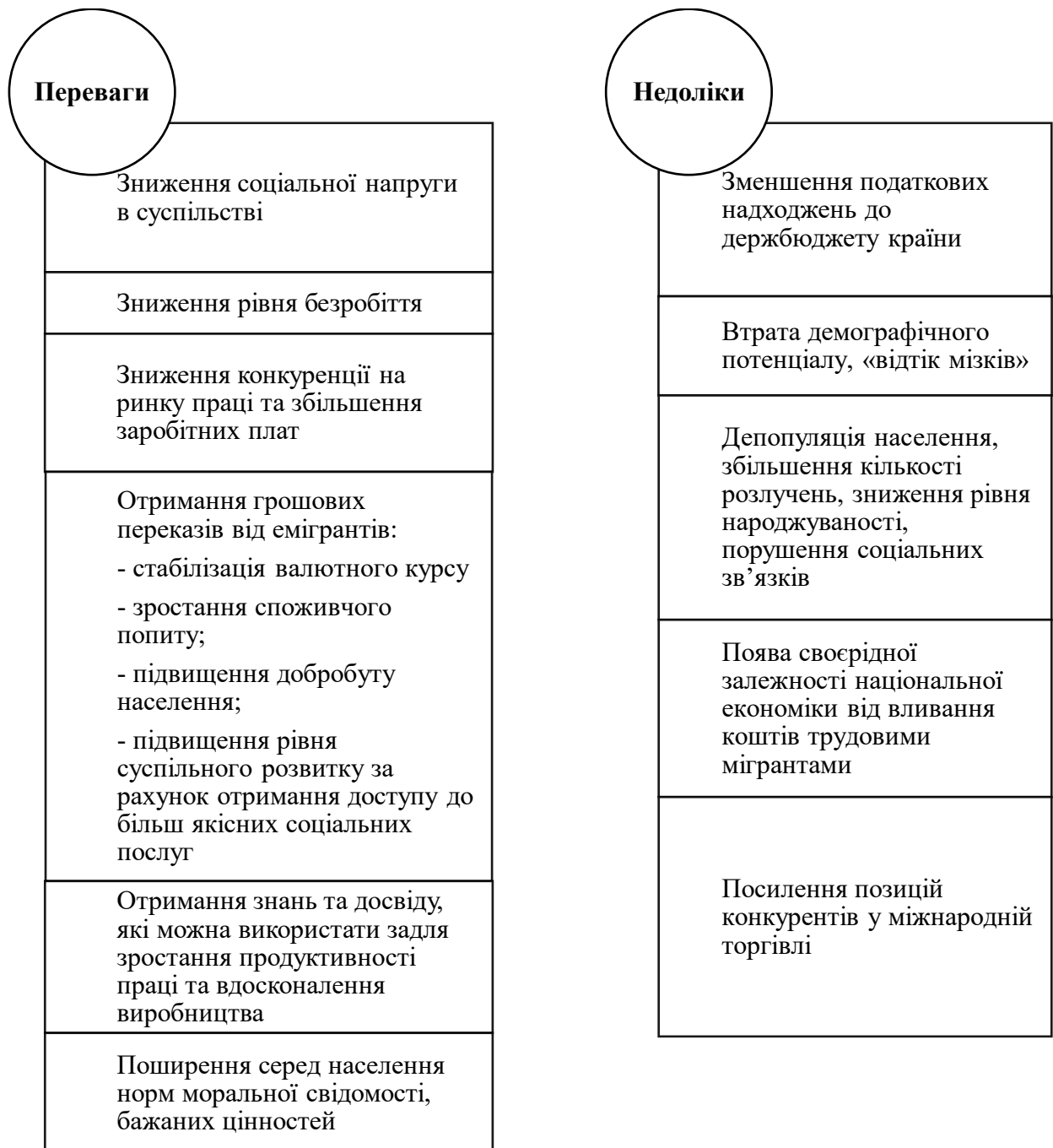

Рис. 1.3 Переваги та недоліки міжнародної міграції робочої сили для країни-донора

Джерело: складено автором на основі [28; 30; 35; 52; 58; 78; 81].

Одним з основних позитивних наслідків переміщення трудових ресурсів закордон для країни-донора є отримання грошових переказів від емігрантів, які насправді, мають досить комплексну дію. З одного боку, вони виступають надходженнями в платіжному балансі країни і можуть сприяти стабілізації валютного курсу. З іншого боку, отримувачами цих переказів є рідні та близькі емігрантів, які на власний розсуд розпоряджаються цими ресурсами. Таким чином, найчастіше дані кошти направляються на споживання тих чи інших благ – це можуть бути і предмети розкоші, такі як: дороговартісна техніка, автомобілі; і нерухомість; і освітні, медичні, туристичні, культурно-розважальні послуги та ін. Деякі домогосподарства повністю живуть за рахунок доходів від трудової міграції, а тому витрачають їх на базові блага на кшталт продуктів харчування, житла, комунальних послуг і т.п. В будь-якому випадку, це стимулює зростання споживчого попиту в країні, а відповідно і виробництва; сприяє поліпшенню добробуту населення, а також підвищенню рівня суспільного розвитку завдяки отриманню доступу до більш якісних соціальних послуг.

Грошові перекази мігрантів можуть мати і довгострокову позитивну дію на економіку країни, але можливою вона лише у випадку спрямування отриманих ресурсів у розвиток реальної економіки (зокрема малого та середнього бізнесу). Тобто за умови своєрідної трансформації грошових переказів від емігрантів в інвестиції в національну економіку.

Не можна оминути і той факт, що в результаті повернення трудових мігрантів країна отримує більш кваліфіковану робочу силу, що має накопичені знання та досвід, які в свою чергу можна використати задля підвищення продуктивності праці і вдосконалення виробництва.

Окрім вищезазначених наслідків, перевагою міжнародної міграції робочої сили для країни-донора, слугує також поширення серед населення норм моральної свідомості, бажаних цінностей; сприяння розвитку відкритого і прогресивного суспільства, більш орієнтованого на здійснення інноваційних змін та піднесення підприємництва.

Особливо актуально розглянути, якими є *негативні наслідки* міграції робочої сили та які загрози існують для країни донора(рис.1.3).

В першу чергу варто відзначити, що виїзд працездатного населення зумовлює зменшення податкових надходжень до держбюджету країни, і, на жаль, ці втрати є значно більші аніж виграш країни, отриманий від скорочення наданих державних послуг та благ у зв'язку з переміщенням цих громадян закордон.

Окрім того міграція трудових ресурсів загрожує суттєвими втратами демографічного потенціалу. Так, наприклад, з України з початком повномасштабного вторгнення виїхали переважно кваліфіковані та освічені працівники, що інакше називають «відтоком мізків». Це неабиякий збиток для держави, оскільки на підготовку цих кадрів, котрі вкрай необхідні для розвитку та відбудови економіки, раніше вже були витрачені значні кошти.

Загрозою виступає і депопуляцією населення в цілому, особливо гостро це відчувається у разі міграції жінок працездатного віку та дітей. Міграція спричиняє збільшення кількості розлучень, зниження рівня народжуваності, а також порушення соціальних зв'язків [35].

До недоліків міграції трудових ресурсів для країни еміграції теж відносять:

- появу своєрідної залежності національної економіки від вливання коштів трудовими мігрантами;
- зміцнення позицій конкурентів у міжнародній торгівлі тощо.

Масштаби міграції населення, які сьогодні відбуваються в Україні, є загрозливими та потребують невідкладних дій з боку держави, особливо щодо покращення умов праці, створення нових робочих місць, формування сприятливого бізнес-середовища, що в свою чергу спрямоване на збереження наявного соціального капіталу та стимулювання повернення емігрантів.

1.2 Сутність та підходи до оцінки глобальної конкурентоспроможності країни

Внаслідок тривалого та стійкого розвитку глобалізаційних процесів, кожна країна у відповідності до наявних ресурсів, поточного стану економіки,

перспектив її розвитку, ступеня відкритості, рівня залучення результатів технологічного прогресу зайняла своє місце в міжнародному поділі праці. Так чи інакше, ця позиція і визначає наскільки конкурентоспроможною є держава в планетарних масштабах.

Значний внесок в теорію конкурентоспроможності зробив М. Портер. Він розглядав дане явище на всіх щаблях, а саме: на рівні товарів та підприємств (мікро), на рівні галузей (мезо) та на рівні держав (мега). Термін «конкурентоспроможність країни» за Портером являє собою загальну продуктивність та результативність, яку можуть досягнути суб'єкти господарювання розташовані всередині неї [72].

Тобто Портер пояснює, що конкурентоспроможність товару, підприємства, галузі та національної економіки як такої є нероздільними, а навпаки логічно структурованими та пов'язаними між собою.

Згідно з трактуванням Всесвітнього Економічного Форуму, конкурентоспроможність країни - це набір інститутів, політик та факторів, що визначають рівень продуктивності країни [98].

Досить ґрунтовним є визначення авторів К. Штальмана, М. Дряхлова, В. Хартмана, згідно з яким, конкурентоспроможність країни – це здатність національної економіки до конкуренції з іншими країнами за критеріями ефективності використання наявних ресурсів, продуктивності народного господарства і формування високого і прогресуючого рівня життя населення [18].

В своїй монографії присвяченій питанню «Міжнародної конкурентоспроможності країн в умовах глобалізації» Брич В. Я. та Охота В. І. формулюють категорію конкурентоспроможності як «здатність за рівних вихідних умов отримувати кращі результати порівняно з конкурентами за рахунок створення і використання наявних конкурентних переваг за умови дотримання вимог законодавчих й інших нормативних актів, що регулюють господарсько-виробничі відносини у масштабі національної та (або) світової економіки» [4].

Дане трактування є досить комплексним, проте, на нашу думку, його застосування більш вдале на рівні товару, підприємства чи галузі, адже вихідні умови на рівні держав в усі часи апіорі не були рівними. В свою чергу, ми пропонуємо під конкурентоспроможністю країни розуміти здатність національної економіки за наявних умов та ресурсів конкурувати з іншими країнами на світовому ринку, забезпечуючи сталий економічний розвиток та зростання рівня життя населення.

Огляд наукових праць з даної тематики дає зрозуміти, що ключову роль у вивченні сутності й характеру міжнародної конкурентоспроможності грає саме теорія М. Портера, який створив модель «Діамант Портера» або ще часто вживаною назвою є «Конкурентний ромб», що відображає систему детермінант національної конкурентної переваги. Розглянемо детальніше погляди вченого щодо дослідження даного явища. Візуально модель Портера представлена діаграмою (рис.1.4), яка нагадує точки ромба та включає взаємопов'язані детермінанти, які автор обґрунтовує як вирішальні фактори конкурентоспроможності національної економіки. Вони включають: стратегію фірм, їх структуру та суперництво; споріднені та допоміжні галузі; параметри попиту, а також фактори виробництва.

- *Стратегія фірм, їх структура та суперництво* передбачає рівень конкуренції, що сформувався між суб'єктами господарювання в країні, який в свою чергу є рушієм прогресу і веде до розвитку технологічних інновацій та збільшення продуктивності праці;

- *Споріднені та допоміжні галузі* обґрунтовані наявністю конкурентоздатних місцевих постачальників чи представників суміжних (вищих та нижчих) галузей, що сприяють інноваціям шляхом передачі знань, обміну ідеями; і взаємодія яких утворює синергетичний ефект, формує передумови для створення загальної узгодженої стратегії на ринку [4];

- *Параметри попиту* в економіці відображають величину його обсягу, структуру, а також якісні характеристики, такі як зрілість споживача, його кваліфікованість, інформованість і т.д.;

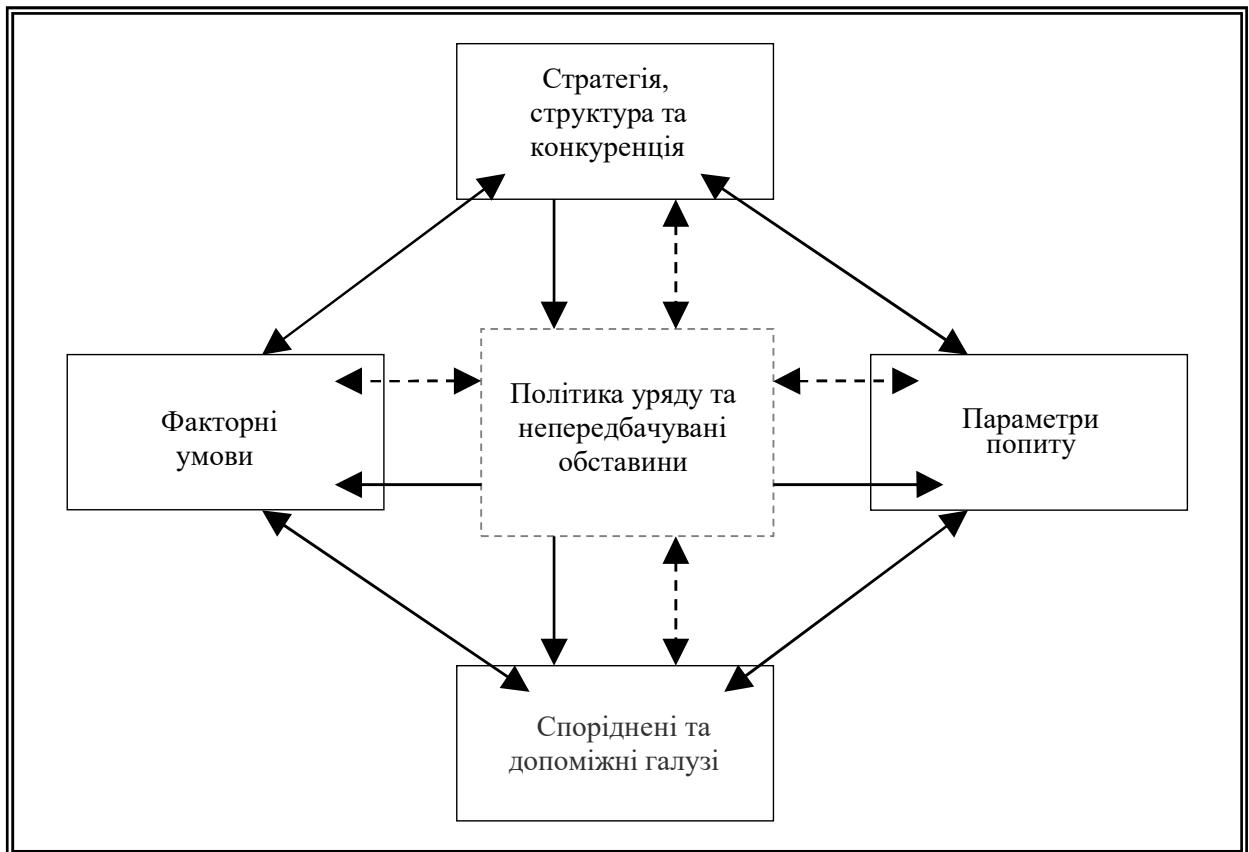

Рис. 1.4 Модель конкурентних переваг М. Портера

Джерело: складено автором на основі [4; 83].

- *Факторні умови* згідно з теорією Портера є найважливішим визначником *конкурентоспроможності* країни. Сюди відносять і рівень забезпеченості природними ресурсами, і ті елементи, що, на думку вченого, економіка країни здатна для себе створити, наприклад, значний резерв кваліфікованої робочої сили, інфраструктура (фізична, інформаційна, науково-дослідна), технології та інновації, капітал (забезпеченість фінансами та доступність фінансування).

Окрім вищенаведених факторів, суттєвий вплив на конкурентоспроможність держави створюють *непередбачувані обставини*, як от війна, стихійні лиха, різкі зміни цін на ресурси або ж винаходи, «прориви в технологіях» і т.п., а також *політика уряду*, що безпосередньо формує бізнес-середовище в країні і, використовуючи різного роду стимули, субсидії, пільги та інші інструменти, може сприяти розвитку бажаних галузей.

Дана теорія слугує основою при складанні рейтингів конкурентоспроможності країн провідними міжнародними інститутами, як от

Всесвітній економічний форум (WEF) та Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD). До прикладу розглянемо детальніше складові індексу Глобальної конкурентоспроможності розробленого Всесвітнім економічним форумом.

Оцінка індексу включає середньозважене значення багатьох різних компонентів, кожен з яких вимірює той чи інший аспект конкурентоспроможності. Ці елементи згруповані в *12 основних категорій*:

- *Якість інститутів* – стосується захисту прав власності, ефективності та прозорості державного управління, незалежності судової влади, фізичної безпеки, ділової етики та корпоративного управління;

- *Ефективність інфраструктури* – визначає якість і доступність транспортної, електроенергетичної та комунікаційної інфраструктури;

- *Стабільність макроекономічного середовища* – включає оцінку фіскальних та монетарних показників, норми заощаджень і рейтингу державного боргу;

- *Охорона здоров'я* – передбачає оцінку стану здоров'я населення;

- *Навички* – включає оцінку якості та кількості закладів освіти, наявності навчання на робочому місці і т.п.;

- *Ефективність ринку товарів та послуг* – складається з факторів, що зумовлюють інтенсивність внутрішньої та зовнішньої конкуренції, а також умови попиту,

- *Ефективність ринку праці* – включає оцінку гнучкості ринку праці, меритократії та гендерного паритету на робочому місці ,

- *Розвиток фінансового ринку* – передбачає оцінювання ефективності, стабільності та надійності фінансово-банківської системи,

- *Ступінь запровадження технологій* – відображає ступінь прийняття та впровадження технологій окремими особами та підприємствами;

- *Розмір ринку* – оцінює розмір внутрішнього та експортного ринків;

- *Організація бізнесу* – включає оцінку якості загальних бізнес мереж країни та якості операцій і стратегій окремих фірм;

- *Інноваційний потенціал* – визначає спроможність суб'єктів господарювання до технологічних інновацій та прихильність до них [86].

Кожен з вищезазначених компонентів включає в себе більш деталізовані показники, за якими виставляється оцінка у відповідності до наявних статистичних даних та відповідей опитаних керівників компаній (табл.1.3). Так, агрегування цих оцінок і формує індекс глобальної конкурентоспроможності країни.

Якщо зіставити елементи розглянутого індексу та моделі «конкурентного ромба», видно, що всі 12 перелічених категорій можуть бути віднесеним до відповідного детермінанту конкурентоспроможності країни за теорією Портера, що підкреслює її комплексність та функціональність.

Повертаючись до питання міжнародної міграції робочої сили, стає зрозуміло, що забезпеченість країни трудовими ресурсами має прямий вплив на рівень конкурентоспроможності країни. Розглянемо вплив міжнародної міграції трудових ресурсів на конкурентоспроможність країни-донора через призму моделі Портера.

По-перше, трудові мігранти – це один з основних факторів виробництва, а саме робоча сила. Її масове переселення, особливо, коли мова йде про освічену і кваліфіковану її частину, може суттєво вплинути на продуктивність праці, обсяги вироблених в середині економіки товарів з високою доданою вартістю та ефективність виробництва в цілому. По-друге, емігранти – це споживачі, які проживаючи в країні формували сукупний споживчий попит. Різке його падіння ставить в скрутне положення місцевий бізнес, адже обсяги його цільової аудиторії значною мірою падають. Нестача платоспроможного населення змушує національних виробників або скорочувати свою діяльність, або шукати нові шляхи реалізації продукту, або ж взагалі припиняти своє функціонування. Це в свою чергу може негативно відобразитися на темпах економічного зростання країни як такого.

Звичайно, ми не можемо пропустити і позитивний вплив міграції робочої сили на конкурентоспроможність країни, і полягає він в основному в грошових

Структурні показники індексу глобальної конкурентоспроможності

Якість інститутів	Ефективність інфраструктури	Ефективність ринку праці
<ul style="list-style-type: none"> - організована злочинність - рівень вбивств - тероризм - надійність поліцейських служб - соціальний капітал (джерелом виступає Legatum Prosperity Index) - прозорість бюджету - незалежність судової влади - ефективність нормативно-правової бази - свобода преси - рівень обтяжливості державного регулювання - ефективність правової бази в процесі вирішення спорів - електронна участь громадян - корупція - права власності - захист інтелектуальної власності - якість землеустрою - сила стандартів аудиту та бухгалтерського обліку - регулювання конфлікту інтересів - акціонерне управління - забезпечення урядом стабільності політики - реагування влади на зміни - адаптованість законодавчої бази до цифрових бізнес-моделей - довгострокове бачення уряду - регулювання енергоефективності - регулювання відновлюваної енергетики - діючі договори, пов'язані з навколишнім середовищем 	<ul style="list-style-type: none"> - дорожнє сполучення - якість дорожньої інфраструктури - щільність залізниці - ефективність залізничних послуг - сполучення з аеропортом - ефективність послуг повітряного транспорту - зв'язок країни з глобальними мережами доставки - ефективність послуг морських портів - доступ до електроенергії - якість електропостачання - ризик споживання небезпечної питної води - надійність водопостачання 	<ul style="list-style-type: none"> - витрати на резервування - практика найму та звільнення - співпраця у трудових відносинах - гнучкість визначення заробітної плати - активна політика ринку праці - захист прав працівників - легкість найму іноземної робочої сили - внутрішня мобільність робочої сили - професійність менеджменту (наявність кумівства і т.п.) - оплата і продуктивність - співвідношення заробітної плати жінок та чоловіків - рівень податків для працівників

Охорона здоров'я	Стабільність макроекономічного середовища	Розмір ринку
<ul style="list-style-type: none"> - тривалість здорового життя 	<ul style="list-style-type: none"> - інфляція - динаміка заборгованості 	<ul style="list-style-type: none"> - ВВП - імпорт товарів та послуг
Навички	Розвиток фінансового ринку	Ступінь запровадження технологій
<ul style="list-style-type: none"> - середня тривалість навчання - ступінь підготовки персоналу - якість професійної підготовки - навички випускників - цифрові навички серед активного населення - легкість пошуку кваліфікованих співробітників - тривалість шкільного життя - критичне мислення в навчальному процесі - співвідношення учнів до вчителів у початковій освіті 	<ul style="list-style-type: none"> - внутрішній кредит приватному сектору фінансування МСП - доступність венчурного капіталу - ринкова капіталізація (загальна вартість зареєстрованих національних компаній, виражена у відсотках ВВП) - страхова премія - надійність банків - непрацюючі кредити - кредитний розрив - коефіцієнт регулятивного капіталу банків 	<ul style="list-style-type: none"> - кількість підписок на мобільний стільниковий зв'язок - кількість активних широкосмугових мобільних інтернет-підключень - кількість підписок на фіксований широкосмуговий Інтернет - кількість підписок на оптоволоконний Інтернет - Інтернет-користувачі
Ефективність ринку товарів та послуг	Організація бізнесу	Інноваційний потенціал
<ul style="list-style-type: none"> - деформуючий вплив податків і субсидій на конкуренцію - ступінь домінування на ринку - конкуренція на ринку послуг - поширеність нетарифних бар'єрів - торгове мито - складність тарифів - ефективність проходження кордону, розмитнення 	<ul style="list-style-type: none"> - витрати на відкриття бізнесу - часові витрати на створення бізнесу - рівень відновлення неплатоспроможності - нормативна база щодо неплатоспроможності - ставлення до підприємницького ризику - готовність делегувати повноваження - зростання інноваційних компаній - компанії, які впроваджують революційні ідеї 	<ul style="list-style-type: none"> - різноманітність робочої сили - стан кластерного розвитку - міжнародні спільні винаходи - багатостороння співпраця - наукові публікації - патентні заявки - R&D витрати

Джерело: складено автором на основі [86].

переказах трудових мігрантів. Як вже йшлося раніше, отримані ресурси направляються переважно на споживання населенням тих чи інших благ, збільшуючи сукупний попит, проте це здебільшого має короткостроковий ефект. У випадку, коли ці грошові перекази залучають у безпосереднє виробництво, вони перетворюються на інвестиції (капітал), котрі в свою чергу є рушієм економічного розвитку держави. Хоч явище міграції робочої сили має одночасно і позитивний і негативний вплив на конкурентоспроможність країни-донора, проте коли воно набуває великих масштабів, стає стихійним та непередбачуваним то вразливість країни зростає, а її конкурентні переваги поступово втрачаються.

Якщо розглядати приймаючу країну, то тут ситуація протилежна – усуваються наявні дефіцити робочої сили, ряди кваліфікованих та освічених працівників поповнюються і як наслідок, продуктивність праці та ефективність виробництва збільшується. При цьому сукупний споживчий попит в країні зростає, стимулюючи діяльність місцевих виробників товарів та послуг. Вже стає зрозуміло, що на конкурентоспроможності країни-імміграції переміщення трудових ресурсів позначається більш позитивно, порівнюючи з країною-донором.

Та неабияк важливим чинником для обох країн виступає політика уряду, котра у випадку приймаючої сторони, здатна контролювати вплив явища міграції трудових ресурсів на економічні, демографічні, соціальні, культурні та ін. аспекти життя населення; а у випадку країни-донора – здатна сприяти створенню навколишнього середовища, що допомагає утримати наявний соціальний капітал, та стимулює повернення мігрантів на батьківщину.

Висновки до розділу 1

В першому розділі даної кваліфікаційної роботи було розглянуто теоретичні аспекти міжнародної міграції робочої сили та конкурентоспроможності країни:

- визначено сутність та відмінність міжнародної трудової міграції та міграції робочої сили, де остання являє собою більш широку категорію, а її складовими є як сама міжнародна трудова міграція, так і вимушена міграція;

- сформовано власну категорію «міжнародна міграція робочої сили», що вирізняється повнотою змісту;

- класифіковано причини ММРС та виділено сім основних груп, серед яких економічні, політичні, демографічні, соціальні, культурні, природні та екологічні;

- обґрунтовано позитивні та негативні наслідки ММРС як для країни-донора, так і для країни-реципієнта;

- розкрито сутність поняття «міжнародна конкурентоспроможність країни», а також досліджено підходи до оцінки глобальної конкурентоспроможності країн.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН

2.1 Тенденції та особливості міжнародної міграції робочої сили в світі та в Європі

За сучасних умов міграція робочої сили в світі сягає рекордних показників. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, транспорту, інфраструктури, інтеграційні процеси, збільшення чисельності населення планети, а також розриви в економічному розвитку між країнами та нарощення глобальної політичної нестабільності всіляко сприяють зростанню цього виду міжнародних економічних відносин.

Станом на 2023 рік у світі налічується близько 184 мільйони людей, котрі живуть за межами країни свого громадянства, незалежно від того, чи вони виїхали в пошуках кращих економічних та інших можливостей чи були вимушено переміщені через конфлікти або ж переслідування. Вони складають приблизно 2,3 відсотка від всього населення світу. До того ж, серед них орієнтовно 37 мільйонів людей є біженцями.

Мігранти живуть у країнах з різними рівнями доходів (рис. 2.1). Приблизно 79 мільйонів мігрантів і біженців проживають в країнах з низьким та середнім рівнем доходу. Деякі з них переїхали через можливості працевлаштування, а хтось через сімейні чи інші обставини у різних статусах, в тому числі і нелегально. Серед них також близько 27 мільйонів біженців. Таким чином, найбільша частка біженців зосереджена в країнах з низьким та середнім рівнем доходів – 15% від всіх мігрантів [99].

Хоча мігранти становлять відносно невелику частку населення в більшості країн із низьким і середнім рівнем доходу, є винятки, такі як Колумбія, Габон, Йорданія та Ліван. Саме вони стали одними з основних приймаючих країн внаслідок військових конфліктів чи економічної нестабільності в країнах-сусідах: економічної кризи у Венесуелі у випадку Колумбії, чи ізраїльсько-палестинського конфлікту у випадку Лівану та Йорданії [77; 79].

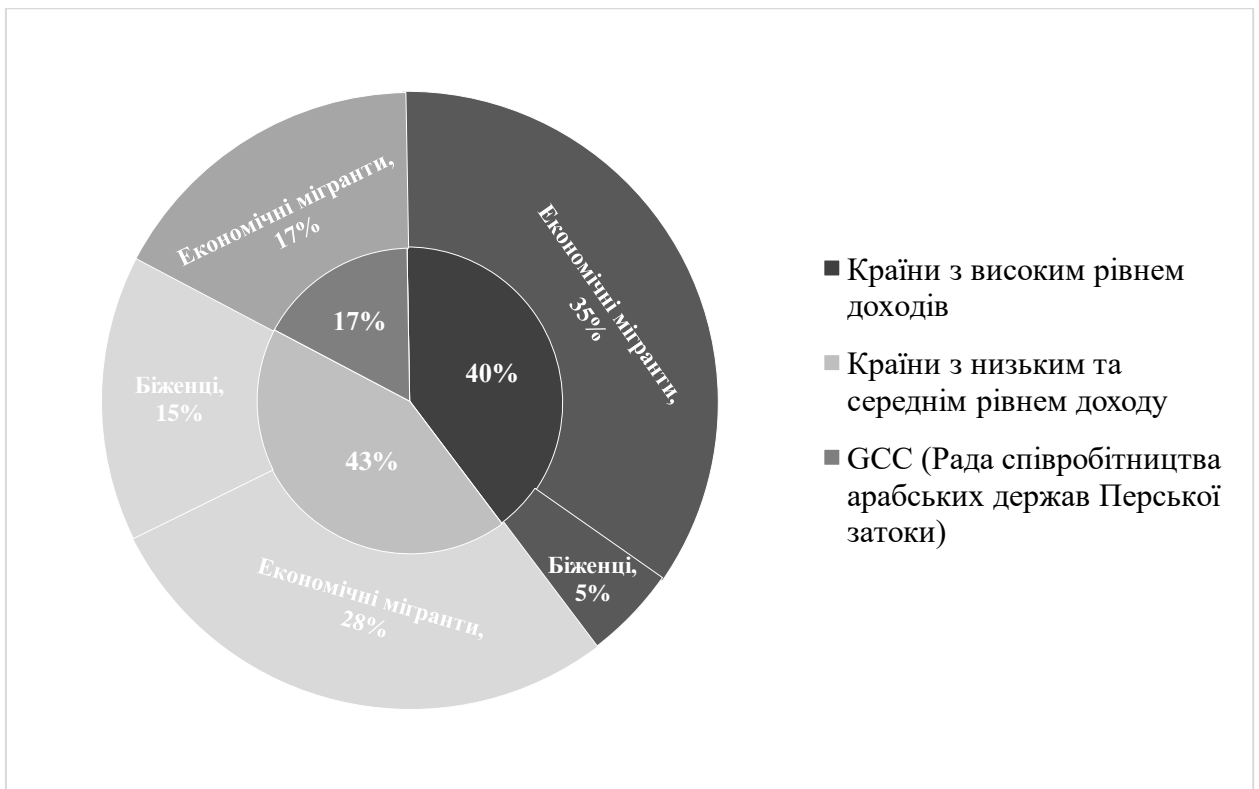

Рис.2.1 Частка мігрантів та біженців в країнах з різним рівнем доходу
Джерело: складено автором на основі [99].

Приблизно 74 мільйони мігрантів та біженців проживають в країнах з високим рівнем доходу і включають як високо-, так і низькокваліфікованих працівників, мігрантів зі студентськими візами, а також нелегальних мігрантів. Возз'єднання сім'ї з подружжям, батьками чи дітьми становить значну частку мігрантів – близько 35 відсотків у Європейському Союзі. Серед них є люди, котрі мають право на проживання, наприклад, 11 мільйонів громадян ЄС, які живуть у в іншій країні ЄС або 13,6 мільйонів власників «green-card» - у США. Також серед них близько 10 мільйонів біженців, які отримують міжнародний захист. Деякі мігранти переїжджають до країн з високим рівнем доходу тимчасово, а інші мають намір там оселитися. Багато хто зрештою натуралізується (тобто отримує громадянство у відповідності до встановленої законом процедури) – близько 62 мільйонів натуралізованих громадян розкидані по країнах з високим рівнем доходу (ця група громадян не входить в 74 мільйони мігрантів).

З приблизно 31 мільйона мігрантів, які проживають у країнах Перської затоки, майже всі мають тимчасовий статус, як правило, багаторічну робочу

візу, яку можна продовжити. Вони як висококваліфіковані, так і низькокваліфіковані. При цьому лише висококваліфікованих мігрантів можуть супроводжувати їхні родини. До того ж країни GCC не приймають велику кількість біженців. Загалом мігранти складають приблизно половину населення країн, що є членами Ради співробітництва арабських держав Перської затоки [99].

В цілому немає чіткого розділення між країнами походження та країнами призначення для мігрантів, оскільки насправді більшість країн належать одночасно і до тих, і до інших. Наприклад, Велика Британія є прихистком для близько 3,5 мільйонів іммігрантів, при цьому звідси також походить 4,7 мільйонів емігрантів. Нігерія, котра має порівняно нижчий рівень доходу на душу населення є домом для майже 1,3 мільйона іммігрантів і є країною походження для 1,7 мільйона емігрантів. Туреччина має велику діаспору економічних мігрантів у Європі, але одночасно з цим приймає 3,5 мільйона сирійських біженців та понад 2 мільйони інших мігрантів. Таким чином, кожна держава потребує поєднання стратегій, аби максимізувати користь як від іммігрантів, так і від емігрантів.

Згідно з даними Світового банку за останні тридцять років частка емігрантів від всієї чисельності населення в країнах з низьким рівнем доходу майже подвоїлася, в той час як в країнах з середнім та високим рівнем доходу суттєвих зрушень не спостерігалось. Натомість, паралельно з цим подвоїлася частка іммігрантів і осіб що отримали громадянство в структурі населення країн з високим рівнем доходу.

Також змін зазнають і напрями переважаючих транскордонних переміщень. Так, сучасні основні міграційні коридори включають рух з Мексики до Сполучених Штатів; з Індії до Об'єднаних Арабських Еміратів і Саудівської Аравії; з Індії та Китаю до США; з Казахстану до Російської Федерації і з Російської Федерації до Казахстану; з Бангладешу до Індії; і з Філіппін до Сполучених Штатів. Існують і додаткові великі коридори, що пов'язані з основними ситуаціями вимушеного переміщення, наприклад, між

Сирійською Арабською Республікою та Туреччиною, Боліваріанською Республікою Венесуели та Колумбією, а також Україною та Польщею, утворення якого стало наслідком повномасштабного вторгнення росії.

У більшості країн лише невелика частка населення емігрувала до іншої держави. До країн з найвищою часткою емігрантів серед населення (> 30%) входять Сирія, Боснія і Герцеговина та Гаяна. Значення показника від 20 до 30% спостерігається в Казахстані, Азербайджані, Литві, Молдові, Болгарії, Хорватії, Албанії, Північній Македонії, Південному Судані, Центральноафриканській республіці та Суринамі. В країнах Східної Європи, в тому числі і в Україні цей показник знаходить на рівні від 10 до 20 %. Якщо вести мову суто про біженців то відношення їх кількості до загальної чисельності населення країн походження є високою в Афганістані, Центральноафриканській Республіці, Сомалі, Південному Судані, Сирії, Венесуелі та Україні.

Основними країнами призначення за кількістю мігрантів є США, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Німеччина та Франція. А от Австралія, Канада та Велика Британія є яскравими прикладами країн, які з часом натуралізували велику кількість мігрантів.

Частка іммігрантів в структурі населення країн призначення варіюється більшою мірою. Найбільшою вона є у країнах GCC, так, наприклад цей показник в Об'єднаних Арабських Еміратах сягає 88%. Також значна частка іммігрантів спостерігається у ряді країн ОЕСР з високим рівнем доходу, як правило, 5-15 % [99].

Розглянемо також *регіональні особливості та патерни міжнародної міграції робочої сили*, котрі сформувалися станом на 2023 рік:

1) у європейських країнах з високим рівнем доходу перебуває приблизно 43 мільйони іммігрантів, включаючи 8 мільйонів біженців. Вони походять переважно з інших європейських країн – 56 %, що в першу чергу зумовлено уніфікованим регулюванням внутрішніх переміщень в межах ЄС; і меншою мірою з інших регіонів, зокрема Близького Сходу та Північної

Африки – 13 %, Латинської Америки – 9 % та Субсахарської Африки – 8 %. Натомість еміграція з цих країн спрямована здебільшого в інші країни Європи з високим рівнем доходу, а також в Північну Америку;

2) що стосується інших європейських країн та країн Центральної Азії, то тут транскордонні переміщення більшою мірою відбуваються саме в межах регіону – в загальному обсязі близько 14 мільйонів іммігрантів. Вони сконцентровані на кількох міграційних коридорах, включаючи рухи між пострадянськими державами. При цьому майже 11 млн. осіб з регіону емігрували до європейських країн з високим рівнем доходу;

3) у регіоні Східної Азії та Океанії імміграція порівняно обмежена. Винятками слугують лише країни з високим рівнем доходу, як от Австралія та Нова Зеландія. А от еміграція з регіону має ряд напрямків як в межах регіону так і поза ним, наприклад, до Північної Америки та до країн Перської затоки;

4) в країнах Латинської Америки та Карибського басейну чітко простежуються дві головні тенденції. По-перше, відносно великі за обсягом рухи відбуваються всередині регіону – орієнтовно 10,7 мільйонів людей, в тому числі 4,4 мільйони вихідців з Венесуели. А по-друге, значна кількість осіб з регіону емігрувала в основному до Північної Америки – приблизно 60%, і близько 10% – до Європейського Союзу;

5) серед країн Близького Сходу та Північної Африки спостерігаються три виразні петерни. По-перше, країни GCC є реципієнтами великої кількості мігрантів, переважна більшість яких походить з Південної Азії (60%). По-друге, решта країн регіону є джерелом значних еміграційних потоків, зокрема до країн Європи з високим рівнем доходу (8 мільйонів) і знову ж таки до країн Перської затоки (6 мільйонів). І, по-третє, сирійська війна та триваюча небезпека в Іраку зумовили появу великої кількості біженців, які розмістилися в межах даного регіону (близько 3,5 мільйони);

6) у Північній Америці кількість іммігрантів приблизно в 6 разів перевищує кількість емігрантів. Багато приїжджих є вихідцями з країн Латинської Америки та Карибського басейну – близько 43 %; Східної Азії та

Океанії – 21 %, Європи та Центральної Азії – 16% та Південної Азії – близько 9 %. Значно меншу частку в структурі донорів робочої сили для регіону складають країни Близького Сходу та Північної Африки. Чимало іммігрантів в США та Канаді зрештою отримують громадянство;

7) імміграція в Південній Азії є дещо обмеженою. Серед діючих тенденцій в регіоні можна виокремити: значний еміграційний потік до країн GCC (близько 19 млн. осіб), а також до Північної Америки та європейських країн з високим рівнем доходу (15 млн. осіб); вимушені переміщення спостерігаються – з Афганістану до Пакистану та з М'янми до Бангладешу;

8) в Африці на південь від Сахари більшість транскордонних рухів відбувається в межах регіону. З приблизно 22 мільйонів людей, які проживають за межами своєї країни, близько 35% є біженцями. Еміграція в інші країни переважно спрямована до країн ЄС, Великої Британії та США – близько 10,3 млн. осіб.

Перейдемо до аналізу більш якісних характеристик сучасної міжнародної міграції робочої сили. Перш за все, варто зазначити, що світовий ринок праці функціонує в умовах розвинутої цифровізації, тож взаємодія продавців та покупців робочої сили стає швидшою та ефективнішою завдяки існуючим міжнародним сайтам та платформам з пошуку роботи як от «Layboard.com», «Jobandtalent», «LinkedIn», «Jobsora», «Jooble»; а також соціальним мережам, сайтам компаній і т.п [20].

Разом зі зростанням діджиталізації спостерігаються зміни навіть в мотивах еміграції. Так, якщо говорити про міграцію висококваліфікованих працівників, то основними стимулами для виїзду є не лише традиційні, як от вищий рівень добробуту і оплати праці, реалізація власних здібностей та потенціалу, доступ до більш якісних суспільних благ, а й пізнавальний мотив. Це в свою чергу *видозмінює вікову структуру мігрантів на користь молоді*, котра добре володіє навичками роботи з цифровим інструментарієм, і є більш гнучкою (ІТ-фахівці, графічні дизайнери, бізнес-аналітики, спеціалісти в сфері digital marketing і т.п.).

Одночасно з цифровізацією поглиблюється роботизація та комп'ютеризація багатьох виробничих процесів, зростає роль сфери послуг в глобальній економіці та її частка в обсязі світового ВВП. Відповідно збільшується потреба у висококваліфікованій робочій силі з боку сучасного виробництва, сфери досліджень та розробок і т.д.

Скорочення народжуваності та відповідно старіння населення, котре спостерігається у більшості високорозвинених країнах світу, породжує дефіцит робочої сили і зумовлює *потребу цих держав у залученні додаткових трудових ресурсів з інших країн*, і їх подальшої інтеграції в національні ринки праці та суспільство в цілому. Формується своєрідна взаємозалежність між розвиненими країнами, які прагнуть залучити працівників і надають робочі місця та вигідні умови праці, та країнами, що розвиваються, які перетворюються в постачальників робочої сили [49].

Особливо вираженою є нестача кваліфікованих працівників в високотехнологічних галузях, як от аерокосмічна, оборонна, енергетична, а також галузь біомедичної інженерії та охорони здоров'я. Згідно зі звітом Всесвітнього економічного форуму щодо майбутнього робочих місць за 2023 рік, чимало компаній продовжують визначати доступ до кваліфікованих кадрів як найбільшу перешкоду для трансформації власного бізнесу [85].

А в опитуванні виробників, проведеному американською Національною асоціацією виробників (NAM) в третьому кварталі 2023 року, приблизно 72% опитаних американських компаній заявили, що залучення та утримання «якісної робочої сили» є їхнім головним бізнес-завданням [88].

Відтак *формується нові тенденції характерні міжнародній міграції робочої сили, а саме:*

- поширення діджиталізації на всіх рівнях трудових відносин, зростання мобільності працівників;
- нарощення молоді в еміграційних потоках, зокрема тієї, що володіє досвідом роботи з цифровими засобами;

- підвищення значення інтелектуальної міжнародної міграції трудових ресурсів, що за своєю природою сприяє розвитку науково-технологічного сектору держави-реципієнта і в подальшому позитивно впливає на її глобальну конкурентоспроможність;
- посилення міграції кваліфікованих кадрів між розвинутими країнами;
- поповнення ринків праці високорозвинених країн емігрантами з менш економічно розвинутих країн, що також супроводжується процесом «відтоку мізків» з останніх.

Отож, міжнародна міграція робочої сили динамічно набирає обертів і сьогодні сягає рекордних історичних показників. Причинами такого поживлення є як традиційні економічні фактори пов'язані з ліпшими умовами праці та можливостями в країні-імміграції, так і в зростаючій вимушеній еміграції, викликаній напруженою політичною нестабільністю в світі, зокрема в таких країнах, як Україна, росія, Сирія, Іран, Ізраїль, Венесуела, Азербайджан та ін. Серед географічних зрушень відбулася поява нового міграційного коридору Україна-Польща, зумовлена розгортанням повномасштабної війни росією. До країн з найбільшою кількістю іммігрантів належать США, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Німеччина та Франція, Австралія, Канада та Велика Британія. А от до країн з високими показниками відношення кількості емігрантів до чисельності населення відносять Сирію, Боснію і Герцеговину, Гаяну, а також Казахстан, Азербайджан, Литву, Молдову, Болгарію, Хорватію, Албанію, Центральноафриканську республіку та ін. Найвища частка біженців станом на 2023 рік була зафіксована в Афганістані, Центральноафриканській Республіці, Сомалі, Південному Судані, Сирії, Венесуелі та Україні. Якісні тенденції, що характеризують міжнародну міграцію робочої сили включають: діджиталізацію трудових відносин, збільшення молоді у віковій структурі мігрантів, перелив кваліфікованих кадрів між розвинутими країнами; поповнення ринків праці високорозвинених країн емігрантами з менш економічно розвинутих країн.

2.2 Вплив еміграції робочої сили на конкурентоспроможність країн та регулятивна відповідь урядів

Явище еміграції робочої сили за своєю природою є досить неоднозначним процесом. Ступінь його впливу на країну походження та її глобальну конкурентоспроможність залежить від багатьох чинників, зокрема від масштабів еміграції, її якісних характеристик, умов за яких вона відбувається (політична та економічна ситуація в країні), реакції уряду (в контексті ухвалення і виконання політико-управлінських рішень, законодавчих змін), інституційного середовища в країні та ін.

На прикладі двох європейських країн, а саме Польщі та Греції, розглянемо, як за різних обставин здійснювався вплив еміграції трудових ресурсів на такі макроекономічні показники як рівень безробіття та темп зростання ВВП.

Вступ Польщі до Європейського союзу (ЄС) в 2004 році, означав скасування візового режиму і дозволив полякам вільно пересуватися в межах інтеграційного об'єднання. До того ж, це означало лібералізацію трудових відносин на спільному ринку праці для всіх країн-учасниць ЄС. Тож, це посприяло тому, що значна кількість працездатного населення країни емігрувала в пошуках вищих заробітних плат, нових можливостей та кращих умов життя.

Так, вже протягом 2005 року кількість емігрантів зросла на 17,5% - з 18,9 тис. осіб до 22,2 тис. осіб. А в 2009 році сягнула 229,3 тис. осіб (рис.1).

Одночасно з тим помітним є зниження рівня безробіття в країні з 19,1 % у 2004 році до 7,8% у 2009, що свідчить про зниження рівня напруги та конкуренції на внутрішньому ринку праці. До того ж, позитивним наслідком еміграції робочої сили стало збільшення розміру мінімальної заробітної плати в країні на 76,4% - зі 182 Євро/міс в 2004 році до 321/міс Євро в 2008 році; і відповідно середньої заробітної плати на 65,6% - з 506 Євро/міс. в 2004 році до 838 Євро/міс у 2008 [97].

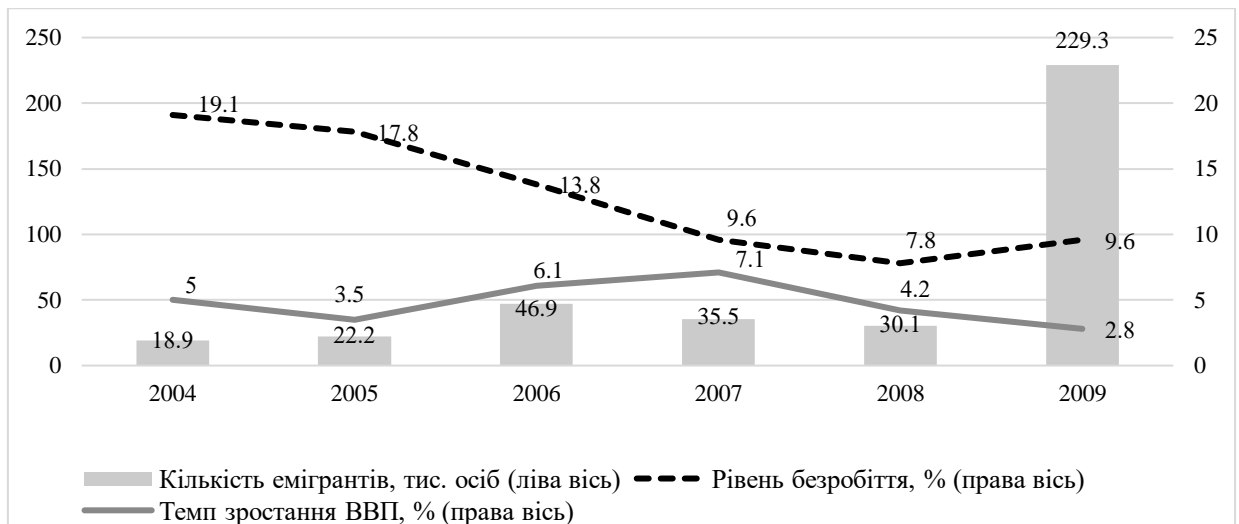

Рис. 2.2 Еміграція, рівень безробіття та темпи зростання ВВП Польщі протягом 2004-2009 років.

Джерело: складено автором на основі [66; 100].

При цьому значення ВВП продовжувало зростати, а от темп зростання ВВП в країні скоротився на 1,5 відсоткових пункти з 2004 по 2005 рік, проте вже в 2006 році відновився і почав зростати аж до початку світової кризи.

Негативним наслідком еміграції у випадку Польщі стало погіршення демографічної ситуації, що проявилось старінням населення, а також падінням народжуваності на 10%, адже з країни виїжджали переважно молоді люди, що зрештою повпливало на структуру населення країни [73].

Аби відслідкувати як змінювалася конкурентоспроможність Польщі протягом років (табл.2.1) звернемося до Глобального індексу конкурентоспроможності розробленого Всесвітнім Економічним форумом. Окрім зведеного індексу, пропонуємо окремо розглянути ще шість його складових, а саме: якість інститутів, охорону здоров'я та початкову освіту, вищу освіту та професійну підготовку, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, інноваційність.

Протягом розглянутого періоду незначне скорочення обсягів еміграції спостерігалось лише в 2007 та 2008 році та загальна тенденція мала висхідний напрям. Натомість оцінка конкурентоспроможності Польщі зростає, за виключенням 2008 року, що цілком логічно можна пояснити наслідками початку світової кризи. В 2009 році коли кількість емігрантів сягнула 229,3

тис. осіб зрісши більш ніж в 7 разів, значення індексу мали позитивне зрушення, лиш складова охорони здоров'я та початкової освіти знизилася на 0,02 од.

Таблиця 2.1

**Місце Польщі в глобальному індексі конкурентоспроможності,
2006-2011 рр.**

Рік випуску	2006-2007	2008-2009	2009-2010	2010-2011
<i>Загальний індекс конкурентоспроможності</i>	4,30 48 місце	4,28 53 місце	4,33 46 місце	4,51 39 місце
Якість інститутів	3,62 73 місце	3,63 88 місце	3,90 66 місце	4,18 54 місце
Охорона здоров'я та початкова освіта	6,76 26 місце	5,90 39 місце	5,88 35 місце	6,13 39 місце
Вища освіта та професійна підготовка	4,79 33 місце	4,64 34 місце	4,82 27 місце	5 26 місце
Ефективність ринку товарів та послуг	4,16 64 місце	4,22 65 місце	4,34 53 місце	4,38 45 місце
Ефективність ринку праці	-	4,40 62 місце	4,54 50 місце	4,58 53 місце
Інноваційність	3,47 44 місце	3,17 64 місце	3,33 52, місце	3,31 54 місце

Джерело: складено автором на основі [87]

Варто зазначити, що показник ефективності ринку праці покращується з кожним роком і станом на 2010 рік він склав 4,58 балів з 7 можливих порівняно з 4,40 в 2008 році. Також, зростають оцінки за напрямками «вища освіта та професійна підготовка», «ефективність ринку товарів та послуг». Особливу увагу заслуговує складова «якість інститутів», котра за своєю природою створює основу, в межах якої громадяни, бізнес та уряд взаємодіють між собою з метою отримання доходу і забезпечення процвітання для всієї економіки. Інституційне середовище є дуже важливим для здійснення інвестицій та організації виробництва як такого. Тож, поліпшення оцінки якості інститутів з 3,62 од. в 2006 році до 4,18 од в 2010 році свідчить про вдалі та своєчасні дії з боку уряду, які в свою чергу сприяли інвестиційній діяльності в країні, залученню трудових ресурсів.

Натомість, протягом 2006-2010 років спостерігалось зниження рівня інноваційності економіки з 3,47 од. до 3,31 од., одним із чинників якого стало явище «відтоку мізків» з Польщі.

Якщо ми поглянемо на подальший розвиток еміграції в Польщі (рис.2), то помітимо, що з початком світової кризи в 2008-2009 її обсяги суттєво зросли, разом з тим збільшився і рівень безробіття, а темпи зростання ВВП скоротилися. При збереженні позитивної тенденції в обсягах зовнішньої міграції, безробіття стабільно знаходилося на рівні 10%, не зазнаючи різких коливань. І вже в 2013 році, досягнувши свого піку в 276,4 тис. осіб, щорічна кількість емігрантів почала скорочуватися, паралельно знижувався і рівень безробіття набувши в 2020 році свого мінімального за останні 20 років значення – 3,2%. Разом з тим відновлювалися і темпи економічного зростання (за виключенням кризового періоду, зумовленого COVID-19 в 2020 році).

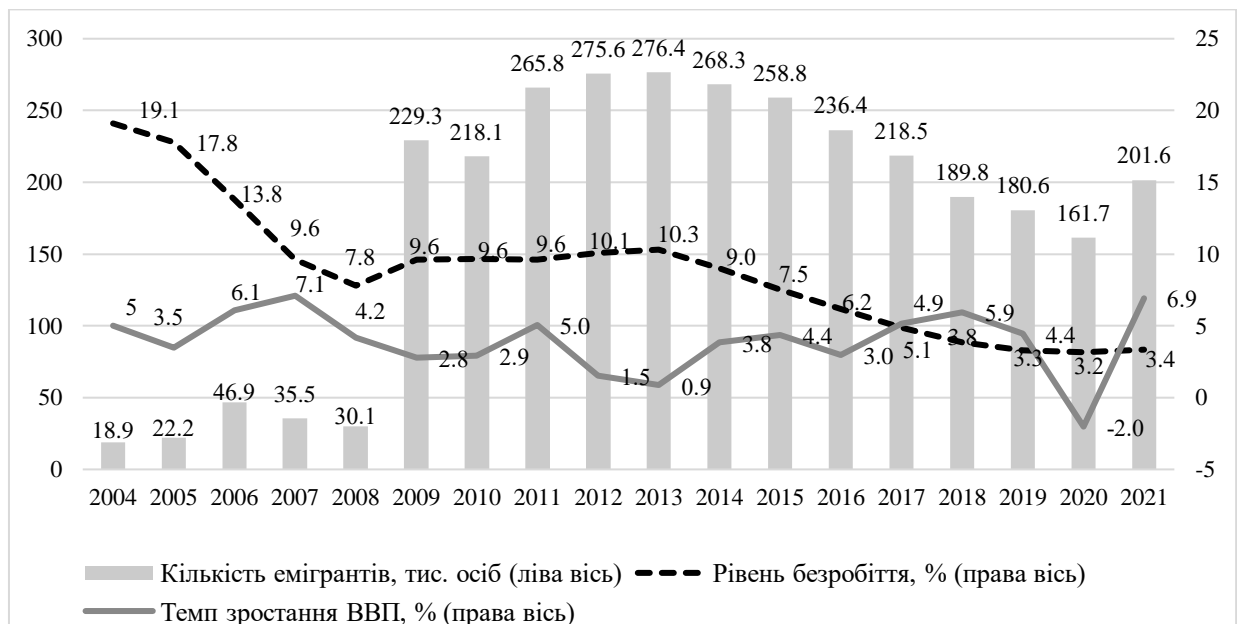

Рис. 2.3 Еміграція, рівень безробіття та темпи зростання ВВП Польщі протягом 2004-2021 років.

Джерело: складено автором на основі [66; 100].

Варто відмітити, що саме реакція уряду стала визначальною в процесі нормалізації міграційних потоків і максимізації позитивних ефектів від еміграції. Так, основні зміни в державній політиці передбачали: укріплення зв'язків держави із польською діаспорою, а також надання підтримки організаціям, що представляють Польщу та поляків за кордоном; лібералізація доступу до ринку праці для громадян третіх країн; а також діяльність, що сприяла поверненню емігрантів (як на державному, так і на регіональному рівні) [73].

Що стосується індексу конкурентоспроможності Польщі, то протягом 2012-2014 його значення дещо знизилося до 4,48 од. (43 місце), та з впровадженням нової політики уряду, країна реабілітувалася і вже в 2019 році (рік останньої публікації рейтингу глобальної конкурентоспроможності) посіла 37 місце зі 141.

Перейдемо до розгляду еміграції робочої сили в Греції, що відбувалося під час боргової кризи в країні, яка розпочалася в 2009 році (рис.3). Через зростаючу політичну та економічну нестабільність, високий рівень інфляції та безробіття, зниження соціальних виплат, обсяги міграції з країни почали збільшуватися. Так, кількість емігрантів сягнула 124,7 тис. осіб в 2012 році, що майже в тричі перевищує значення в 43 тис. осіб у 2008 році.

Як видно з графіку, рівень безробіття не тільки не почав зменшуватися, як у випадку з Польщею, а навпаки зростав, внаслідок банкрутства підприємств, установ і відповідне скорочення кількості робочих місць [12]. Одночасно з цим відбувався суттєвий економічний спад, темп зростання ВВП в 2009 році склав -4,3%, досягнувши свого піку в -10,1% у 2011 році. Країна перебувала в стані тривалої рецесії, середній рівень заробітних плат в період з 2008 по 2013 рік опустився з показника в 1719 Євро/міс. до 1416 Євро/міс. [69].

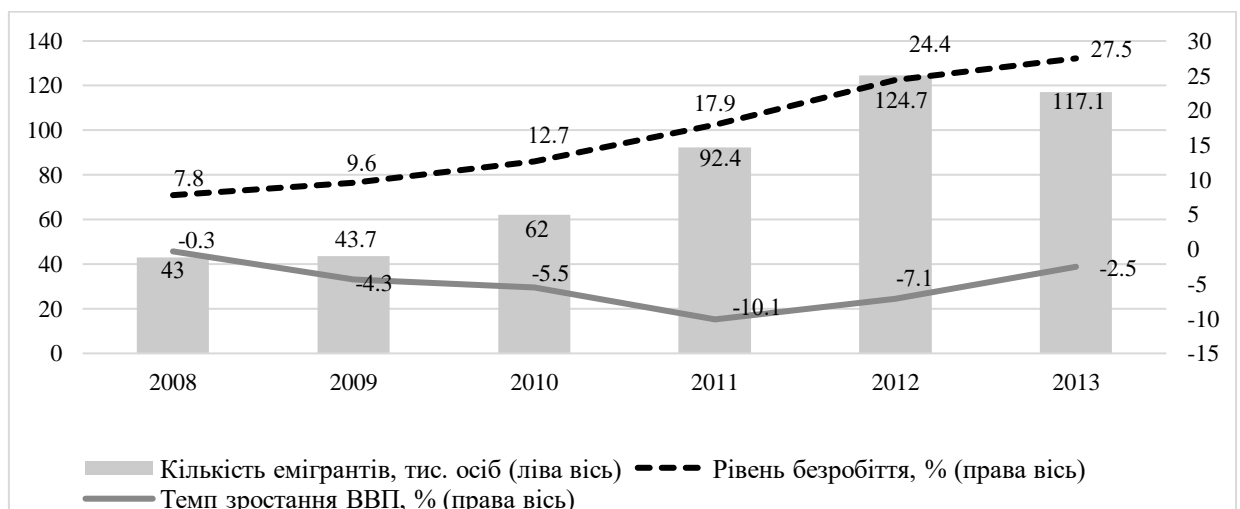

Рис. 2.4 Еміграція, рівень безробіття та темпи зростання ВВП Греції протягом 2008-2013 років.

Джерело: складено автором на основі [66; 100].

Розглянемо як вищеописана ситуація відбилася на показниках конкурентоспроможності Греції (табл.2.2).

Економічний спад Греції суттєво погіршив її конкурентоспроможність серед інших країн. Так, загальна оцінка індексу зменшилася від 4,11 од. в 2007 році до 3,86 од. в 2011 році, а позиція Греції змістилася з 67 місця до 96-го.

Серед розглянутих складових індексу, падіння оцінок спостерігалось за всіма напрямками, окрім охорони здоров'я та початкової освіти, а також вищої освіти та професійної підготовки. Найбільше знизилися значення складових «якість інститутів» – на 1,29 од за 5 років; та «Ефективність ринку праці» - на 0,33 од.

Таблиця 2.2

**Місце Греції в глобальному індексі конкурентоспроможності,
2006-2010 рр.**

Рік випуску	2007-2008	2009-2010	2010-2011	2011-2012
<i>Загальний індекс конкурентоспроможності</i>	4,11 67 місце	4,04 71 місце	3,99 83 місце	3,86 96 місце
Якість інститутів	4,66 51 місце	3,83 70 місце	3,67 84 місце	3,37 111 місце
Охорона здоров'я та початкова освіта	5,89 40 місце	5,81 41 місце	6,13 40 місце	6,04 41 місце
Вища освіта та професійна підготовка	4,52 38 місце	4,43 43 місце	4,67 42 місце	4,74 43 місце
Ефективність ринку товарів та послуг	4,22 64 місце	4,09 75 місце	3,91 94 місце	3,92 108 місце
Ефективність ринку праці	3,89 116 місце	3,8 116 місце	3,71 125 місце	3,56 133 місце
Іноваційність	3,18 63 місце	3,14 65 місце	3,0 79 місце	3,0 87 місце

Джерело: складено автором на основі [87].

Прослідкуємо, як змінювалися обсяги еміграції в Греції протягом останніх десяти років та як при цьому розвивалася економіка країни (рис.4). Лише в 2014 році рівень безробіття почав поступово але стабільно скорочуватися, що досі супроводжувалося високими показниками зовнішньої міграції, одночасно з тим економіка повільно виходила зі стану довготривалої рецесії. Сприятливими факторами стабілізації економічної ситуації в Греції стала макрофінансова допомога з боку МВФ та країн Єврозони протягом 2010-2018 років, а також зумовлене вимогами кредиторів скорочення усіх соціальних програм, що в свою чергу спонукало населення до економічної активності [12].

До того ж положення країни в рейтингу глобальної конкурентоспроможності з 2013 року почало поліпшуватися. В 2016 році значення загального індексу досягнуло позначки 4,0 од., а позиція Греції змістилася вгору на 10 позицій (86 місце) порівняно з 2012 роком, а вже в 2019-му країна зайняла 59 місце серед 141 [87].

Таким чином, ми можемо спостерігати неоднозначність впливу явища еміграції робочої сили на економічне зростання та конкурентоспроможність країн, що лише доводить залежність наслідків даного явища від ряду чинників, таких як обсяги еміграції, її структура, умови в яких вона відбувається (політична та економічна ситуація в країні, наявність криз), реакція уряду, стан інституційного середовища в країні та ін.

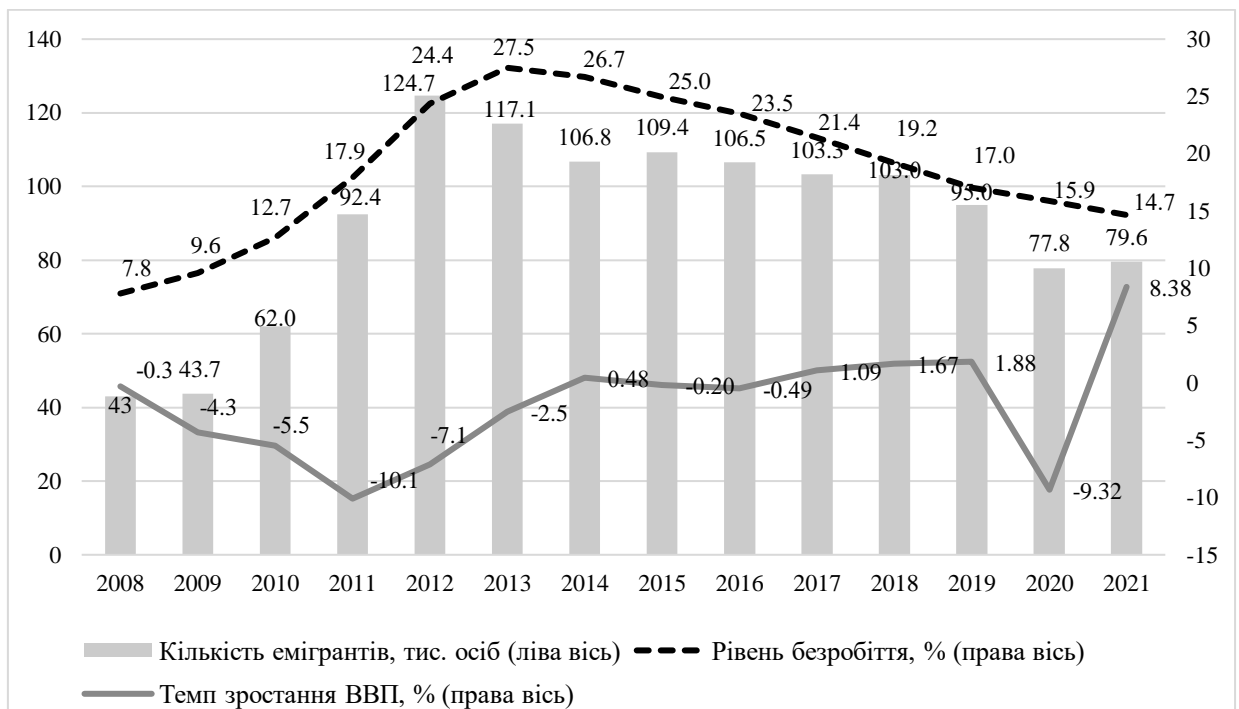

Рис. 2.5 Еміграція, рівень безробіття та темпи зростання ВВП Греції протягом 2008-2021 років.

Джерело: складено автором на основі [66; 100].

Враховуючи теоретичні та практичні засади явища еміграції робочої сили, сформуємо таблицю SWOT-аналізу і визначимо якими можуть бути позитивні та негативні наслідки виїзду працездатного населення за кордон для конкурентоспроможності України в контексті повномасштабної війни, а також які загрози та можливості воно для неї створює (табл.2.3).

Отож, розгляд впливу еміграції робочої сили на окремі складові індексу конкурентоспроможності дозволяє констатувати, що дане явище може як поліпшити рівень конкурентоспроможності країни так і навпаки його знизити; створює можливості для населення, бізнесу та уряду і одночасно з тим ставить виклики перед економікою країни. Саме відповідна політика уряду щодо формування інституційного середовища, реформування ринку праці, освіти, сприяння науковим дослідженням та інноваціям, залучення потенціалу трудових мігрантів до інвестиційної діяльності здатна максимізувати користь від еміграції трудових ресурсів і сприяти зростанню конкурентоздатності країни.

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз впливу еміграції робочої сили на конкурентоспроможність країни

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p><i>Ефективність ринку праці:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Зниження рівня безробіття в країні за рахунок зменшення надлишкової пропозиції праці і, відповідно, послаблення конкуренції на ринку праці; - Зменшення рівня соціальної напруги в суспільстві; - Зростання середнього рівня заробітних плат в країні, зокрема як наслідок прагнення українських роботодавців утримати працівників; - Поширення серед населення норм моральної свідомості, бажаних цінностей, поліпшення трудової культури. 	<p><i>Ефективність ринку праці & Ефективність ринку товарів і послуг</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - втрата висококваліфікованих працівників («відтік мізків»), що уповільнює процеси модернізації виробництва, гальмує зростання продуктивності та ефективності праці; - Зростання виробничих витрат через збільшення заробітних плат працівникам, що супроводжується зниженням конкурентоспроможності національних товарів та послуг; - «старіння населення», яке викликане тим, що переважно країну покидають молоді люди. Це в свою чергу призводить до зменшення розміру робочої сили та збільшення витрат на соціальні послуги; - депопуляція населення, котра особливо актуальна у разі міграції жінок працездатного віку та дітей.
<p><i>Інноваційність & технологізація</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - залучення нових знань, досвіду та навичок здобутих під час еміграції громадянами, що повернулися на батьківщину, які сприятимуть вдосконаленню та технологізації виробництва 	<p><i>Інноваційність & технологізація</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - зниження рівня інновацій та розробок в країні через відтік висококваліфікованих кадрів, що загрожує довгостроковій конкурентоспроможності

<p>Макроекономічна стабільність:</p> <p>- можливість стабілізації валютного курсу за рахунок валютних переказів від трудових мігрантів, накопичення резервів.</p>	<p>Макроекономічна стабільність:</p> <p>- зменшення податкових надходжень до держбюджету, що може супроводжуватися виникненням дефіциту.</p>
<p>Розмір ринку</p> <p>- зростання обсягів споживчого попиту за рахунок грошових переказів трудових мігрантів</p>	<p>Розмір ринку</p> <p>- зменшення обсягів сукупного споживчого попиту внаслідок переміщення частини населення в іншу країну</p> <p>Вища освіта та професійна підготовка:</p> <p>- значні витрати держави на підготовку висококваліфікованих кадрів, котрі емігрували замість здійснення економічної діяльності в середині країни і сприяння її процвітанню.</p>
Можливості	Загрози
<p>Ефективність ринку праці & Ефективність ринку товарів і послуг</p> <p>- сприяння залученню грошових переказів та заощаджень трудових мігрантів до інвестиційної діяльності в країні задля створення нових робочих місць, нарощення податкових надходжень до держбюджету, а також соціально-економічному розвитку громад та країни в цілому.</p>	<p>Ефективність ринку праці:</p> <p>- зниження економічної активності населення, що живе переважно за рахунок грошових переказів з-за кордону та поява своєрідної залежності національної економіки від вливання коштів трудовими мігрантами</p>
<p>Розмір ринку</p> <p>- потенціал українських компаній для виходу на зовнішні ринки, де існує попит на товари та послуги як з боку громадян України, які емігрували, так і з боку громадян іноземних держав.</p>	
<p>Охорона здоров'я & Вища освіта та професійна підготовка:</p> <p>- підвищення рівня суспільного розвитку за рахунок отримання доступу до більш якісних соціальних послуг: медичних, освітніх і т.д. джерелом якого є грошові перекази емігрантів</p>	

Джерело: складено автором

2.3 Особливості еміграції робочої сили з України в умовах повномасштабного вторгнення

Ще до повномасштабного вторгнення росії, Україна входила в ТОП 20 країн Європи з найвищими обсягами міграції, зайнявши четверту сходинку

після Великої Британії. Так, станом на 2021 рік кількість емігрантів (в даному випадку йдеться про осіб, котрі народилися в Україні, але проживали за межами країни станом на 2021 рік) перевищувала 6 млн. осіб. Натомість іммігранти (тобто особи іноземного походження, які проживали в країні) склали близько 5 млн. осіб [101]. Стосовно довоєнної трудової міграції Інститут демографії та соціальних досліджень повідомляв, що до 2022 року близько 3 мільйонів українців здійснювало трудову діяльність за кордоном [53]. Однак розгортання повномасштабної війни в країні мало значний вплив на збільшення зовнішньої міграції. Загальний обсяг вимушених мігрантів станом на грудень 2022 року становив приблизно 8 млн осіб, з яких мало не половина це працездатне населення. І попри те, що до березня 2024 року багато українців вже повернулися на батьківщину, за даними Агенції ООН у справах біженців за межами України все ще перебуває близько 6,5 млн людей.

Розглянемо детальніше якою була динаміка еміграції в Україні до повномасштабного вторгнення росії та яких змін вона зазнала після. Так, щорічна кількість емігрантів, на фоні економічного зростання країни, мала чітку тенденцію до скорочення починаючи з 2002 і до 2012 року (рис.2.6). Та наростаюча напруга в суспільстві, революція гідності, а також подальші анексія Криму та захоплення росією міст у Донецькій та Луганській областях призвели до збільшення зовнішньої міграції з України більш ніж на 50% протягом 2013-2015 років. Одним із підсилюючих факторів нарощення кількості емігрантів стало запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС у 2017 році, і хоч пандемія Covid-19 відобразилася на динаміці виїзду, сповільнивши його, та вже в 2021 році можна спостерігати поступове відновлення даного показника, який був зафіксований на рівні 22,6 тис. осіб.

Розгортання росією повномасштабної війни на території України зумовило масову вимушену еміграцію, обсяги якої станом на грудень 2022 сягнули 7,83 мільйонів осіб, що стало найбільшою кризою переміщення людей у світі на сьогоднішній день. Для порівняння, кількість українців, що виїхала

в 2022 році через війну, в 346 разів перевищила обсяг емігрантів в країні у 2021 році.

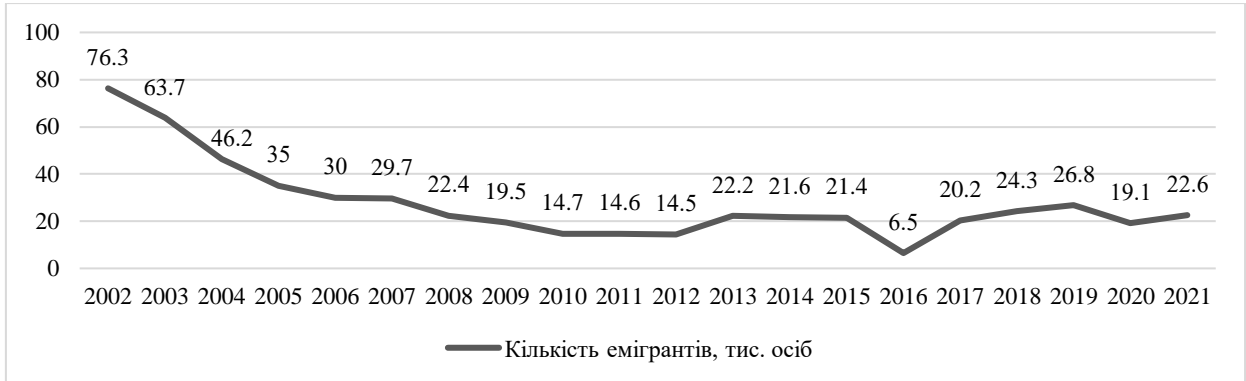

Рис.2.6 Динаміка обсягів еміграції в Україні протягом 2002-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [33].

Серед особливостей поточної еміграції робочої сили ми виокремили наступні:

1) коливання кількості українців зареєстрованих за кордоном в залежності від безпекової ситуації в країні, успішності деокупації територій, та стану інфраструктури, з тенденцією до зростання.

Кількість біженців з України, що зареєстровані за кордоном, помітно варіюється протягом всієї тривалості ведення бойових дій на території нашої держави (рис. 2.7). Так, станом на квітень 2022-го року обсяг українців за кордоном налічувала близько 5,3 млн. осіб, проте загострення ситуації в країні і прогнози затяжної війни спонукали населення до подальшого виїзду. Ще більш потужним фактором поживлення еміграції стали перебої в електропостачанні по всій території України, пов'язані з пошкодженням критичної інфраструктури, внаслідок ворожих ракетних обстрілів. Таким чином в березні 2023 року кількість українських біженців сягнула свого піку і склала 8,2 млн. осіб. Та вже влітку більш ніж 1,5 мільйони українців повернулися на батьківщину, і в серпні число українців за кордоном становило 6,2 млн. осіб. Варто також зазначити, що протягом останніх п'яти місяців спостерігається плавна тенденція до зростання чисельності українців за рубежом.

2) *разюча зміна статево-вікової структури емігрантів в бік зростання частки дітей та молоді, а також осіб жіночої статі.*

Ще в 2021 році співвідношення між чоловіками та жінками в структурі складало 66% та 34% на користь чоловіків(рис. 2.8), адже саме вони в основному виїздили на заробітки і тим самим забезпечували власні родини. Проте станом на 2022 рік помітну перевагу мали жінки – 67% проти 33%, що по-перше, пов'язано безпосередньо з обмеженням виїзду за кордон для військовозобов'язаних, а по-друге з тим, що вони першочергово прагнули вивезти дітей в безпечне місце. Таким чином, частка дітей до 13 років збільшилася з 4 до 43%, а підлітків у віці 14-17 років з 3 до 10%. До того ж, найбільша кількість жінок знаходяться у віці 35-49 років – 20% від загального обсягу емігрантів, за якими слідує молодь віком 25-34 роки з часткою в 9%.

3) *збереження географічної структури розміщення емігрантів з України.*

Основна частка українців перебуває в Німеччині (1,1 млн осіб), росії (1,2 млн осіб), Польщі (956 тис. осіб), Чехії (381 тис. осіб), Великій Британії (255 тис. осіб). Саме в цих країнах зараз знаходиться близько 60% всіх біженців з України. Цікавим є те, що за географічною структурою лідерство зберігається за приблизно одним й тими ж країнами (табл. 2.4). Проте на противагу довоєнним показникам в 2023 році превалюють саме європейські країни, в порівнянні з пострадянськими у 2021.

Рис.2.7 Динаміка кількості українців зареєстрованих закордоном протягом 2022-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [93].

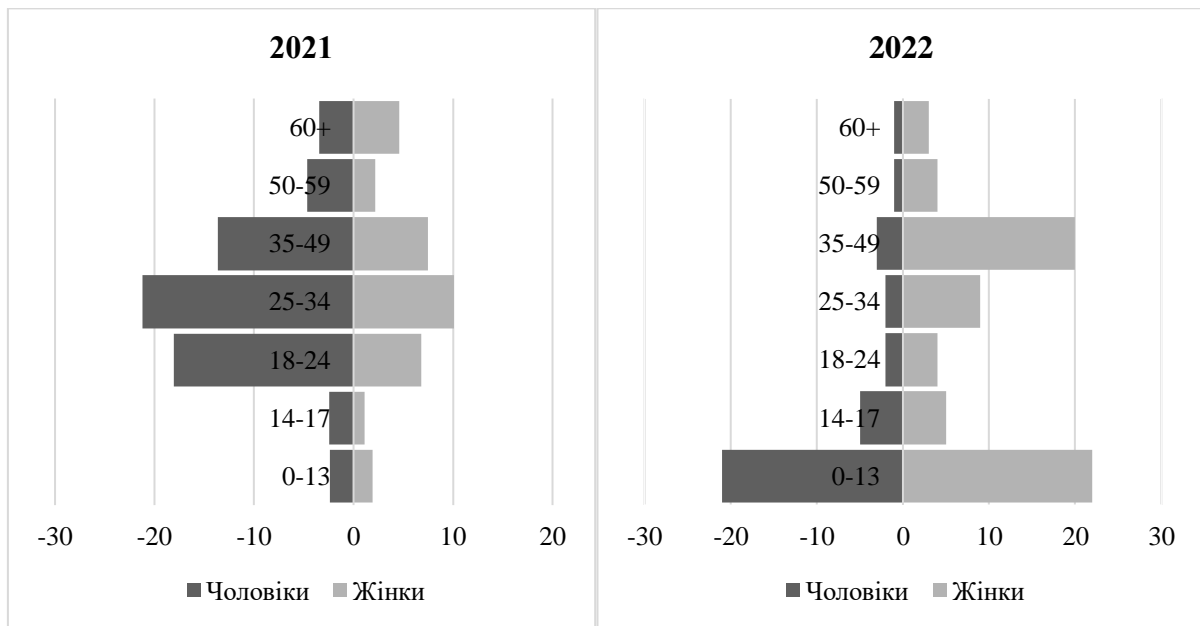

Рис.2.8 Статеві-вікова структура українських емігрантів в 2022 році в порівнянні з 2021

Джерело: складено автором на основі [3, 33].

Таблиця 2.3

Географічна структура еміграції в 2021 році в порівнянні з 2023

2021	2023
росія – 11,1%	росія – 18,5%
Німеччина – 7,3%	Німеччина – 16,9%
США – 6,4%	Польща – 14,7%
Туреччина – 6,1%	Чехія – 5,9%
Туркменістан – 4,1%	США – 4,2%
Азербайджан – 3,2%	Велика Британія – 3,9%
Литва – 3%	Іспанія – 3%
Білорусь – 2,7%	Італія – 2,6%
Узбекистан – 2,6%	Нідерланди – 1,8%
Польща – 2,5%	Словаччина – 1,8%

Джерело: складено автором на основі [33, 64, 82].

4) *перетікання українських емігрантів з сусідніх країн до багатших та більш віддалених.*

Якщо розглянути як змінювалося географічне розміщення українців за кордоном протягом останніх двох років, то можна простежити що в перші пів року повномасштабної війни найбільша кількість біженців з України перебувала в Польщі та росії (частина з якої була вивезена насильно) і перевищувала 1 мільйон осіб в кожній з держав. Проте з часом кількість мігрантів в Польщі порівняно знизилася (до 956 тис. осіб), натомість більша їх концентрація спостерігалася в Німеччині. Це пояснюється тим що якась частка

біженців повернулася до України, а якась продовжила мігрувати в середині Європи, тобто відбулося перетікання українців до інших країн.

В ході даного дослідження, протягом 12-15 лютого 2024-го року було проведено опитування громадян України, котрі виїхали за кордон після повномасштабного вторгнення росії, з метою виявлення особливостей та тенденцій еміграції робочої сили з країни. Так, вдалося зібрати *106 відповідей*. Серед респондентів *86,8%* - жінок, решта *13,2%* - чоловіки.

Половина респондентів – це продуктивна та перспективна молодь у віці 18-25 років (рис. 2.9), *18,9%* - молодь у віці 26-35 років, ще значна частка в структурі респондентів належить особам у віці 36-45 років – *21,7%*. Більша частина українців за кордоном це люди з вищою освітою – *60,4%* (рис.2.10), ще *17%* мають професійно-технічну освіту.

Попри те що переважна більшість українців виїжджали з України з метою пошуку притулку (*45,3%*), все ж для значної частки людей війна прискорила заплановану трудову міграцію, спростивши процедуру перетину кордону, перебування та працевлаштування в тій чи іншій країні. Так, *25,5%* опитаних виїздили саме з метою пошуку роботи. Цікаво і те що серед них лише *81,5%* таки працевлаштувалось.

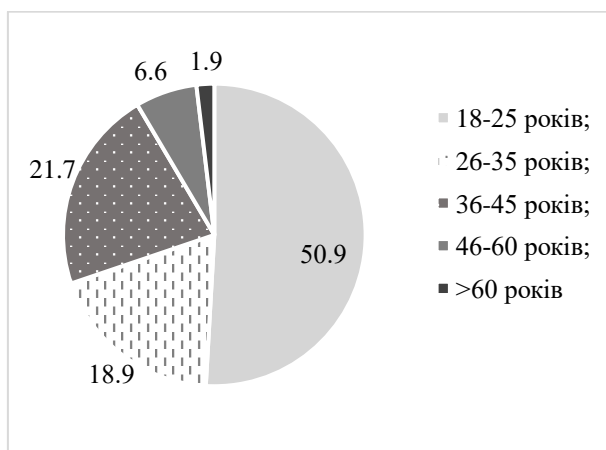

Рис.2.9 Вікова структура респондентів
Джерело: складено автором

Рис.2.10 Освітній рівень респондентів
Джерело: складено автором

Окупація населеного пункту або/та втрата житла стала причиною виїзду для *6,6%* респондентів, *22,6%* вказали на інші обставини серед яких –

навчання, нові можливості, сімейні обставини, не бачення майбутнього в Україні. До того ж, близько 35% опитаних виїздили з дітьми.

Серед країн перебування респондентів основними є Німеччина (29,2%), США (17%), Польща (10,4%), Франція (7,5%), Ірландія (6,6%), Чехія (4,7%), Литва (4,7%). Більшість опитаних, а саме 73,6%, перебуває в іноземній державі вже понад рік, ще 9,4% від 6 міс до року.

Більша частина біженців з України за час перебування за кордоном достатньою мірою адаптувалася, і почала здійснювати трудову діяльність, фактично сприяючи економічному зростанню цих країн. Тож, серед опитаних 58,5% працевлаштувалися, з них 15,1% виконують переважно низько-кваліфіковану роботу; 30,2% - працюють але не за фахом; ще 13,2% - працюють за фахом. Осіб, що не влаштувалися на роботу відповідно – 41,5%, серед них 24,5% отримують фінансову допомогу від держав-перебування, ще 5,7% - мають дистанційну роботу в Україні, 0,9% - окрім отримання коштів від держави, мають в додаток дистанційну роботу в Україні, решта 9,4% безробітних живуть за рахунок або власних заощаджень, або ж отримують кошти від рідних. Загалом, серед респондентів 35,8% отримують допомогу від держави-перебування, а 16% продовжують дистанційно працювати в Україні.

В даному контексті варто зазначити, що громадяни України жваво інтегруються в європейський ринок праці. Виразним проявом такого проникнення є сплата податків українськими іммігрантами в Польщі. Так, за оцінками Центру досліджень міграції Варшавського університету, працевлаштовані українці в Польщі сплатили податків на 10 мільярдів злотих (2,4 мільярда доларів), що перевищує суму наданої допомоги. І попри те, що розмір даної фінансової підтримки не враховує видатки з боку уряду Польщі на освіту та охорону здоров'я, все ж українці суттєво посприяли економічному пожвавленню країни [9].

Дослідження Oxford Economics показують, що якщо 650 000 українських іммігрантів залишаться в Польщі, економічно активне населення збільшиться

додатково на 210 000 (1,2%) до 2030 року, а потенційний ВВП зросте на 1,2% у порівнянні з базовим прогнозом Oxford Economics. Натомість міграційний приплив у 1 мільйон осіб збільшить робочу силу на 370 000 (2,1%) і збільшить потенційний ВВП на 2,0% до 2030 року. У довгостроковій перспективі позитивний вплив посиляться: потенційний обсяг валового внутрішнього продукту буде більшим, ніж базова оцінка на цілих 2,9% за першим сценарієм (+1 млн мігрантів) і на 3,0% за другим (+2 млн мігрантів). У звіті Deloitte йдеться, що завдяки інтеграції українських іммігрантів у Польщі, ВВП країни зросте в середньому на 0,2-3,5 відсотка протягом перших п'яти років залежно від якості інтеграційної політики країни, а до сприятливих факторів належать підвищення гнучкості ринку праці країни та вирішення проблем із ринком житла. [9, 75].

За розрахунками Нацбанку на основі досліджень Міжнародного валютного фонду (2020 р.), опитувань ООН та оцінок Центру Разумкова, за інших незмінних факторів, за рахунок внеску українських іммігрантів, виробництво товарів і послуг у Польщі у 2026 році на 2,2–2,3% перевищить значення розраховані в базовому сценарії без міграції.

Також, цікавим фактом є те, що з початку війни українці відкрили близько 8% усіх нових ФОП в Польщі (станом на липень 2023 року), і ця цифра продовжує зростати [84].

Повертаючись до результатів опитування можемо стверджувати, що *наміри щодо повернення в Україну* серед респондентів переважно оптимістичні – 28,3% українців однозначно планують повернення в Україну, ще 34,9% обрали відповідь «Більше так, ніж ні», натомість 27,4% відповіли «Більше ні, аніж так», і 9,4% не планує повертатися на батьківщину. Якщо екстраполювати дану статистику на реальний обсяг біженців за кордоном то все ж це значні втрати для економіки України, як у формі недоотриманих податків, так і уповільнення зростання та розвитку, враховуючи портрет середньостатистичного біженця (біженки) з моменту повномасштабного вторгнення.

Серед факторів, котрі можуть посприяти їх поверненню, найбільш значущими респонденти визначили «стабілізацію політичної ситуації, припинення війни», а також «родину, друзів, котрі лишилися в Україні» - 7,6 та 7,4 бали з 10 відповідно. Наступними за важливістю слідує «Державні гранти і програми для розвитку власного бізнесу» (5,1 бали), і найменш впливовим виявився фактор «Відбудова житла, його доступність» (4,8 бали).

На питання, чи здійснюють респонденти грошові перекази рідним в Україну – 48,1% надали позитивну відповідь. Так, 30,2% опитаних переказують до 200 дол. США на місяць (рис. 2.11), ще 16% - від 200 до 500 дол. на місяць, 1,5% - від 500 до 1000 дол. США на місяць і відповідно 51,9% респондентів не здійснюють грошових трансферів в Україну. Так чи інакше, ці перекази створюють переваги для економіки нашої країни, впливаючи на попит серед населення на ті чи інші блага, стимулюючи внутрішнє споживання і відповідно їх виробництво.

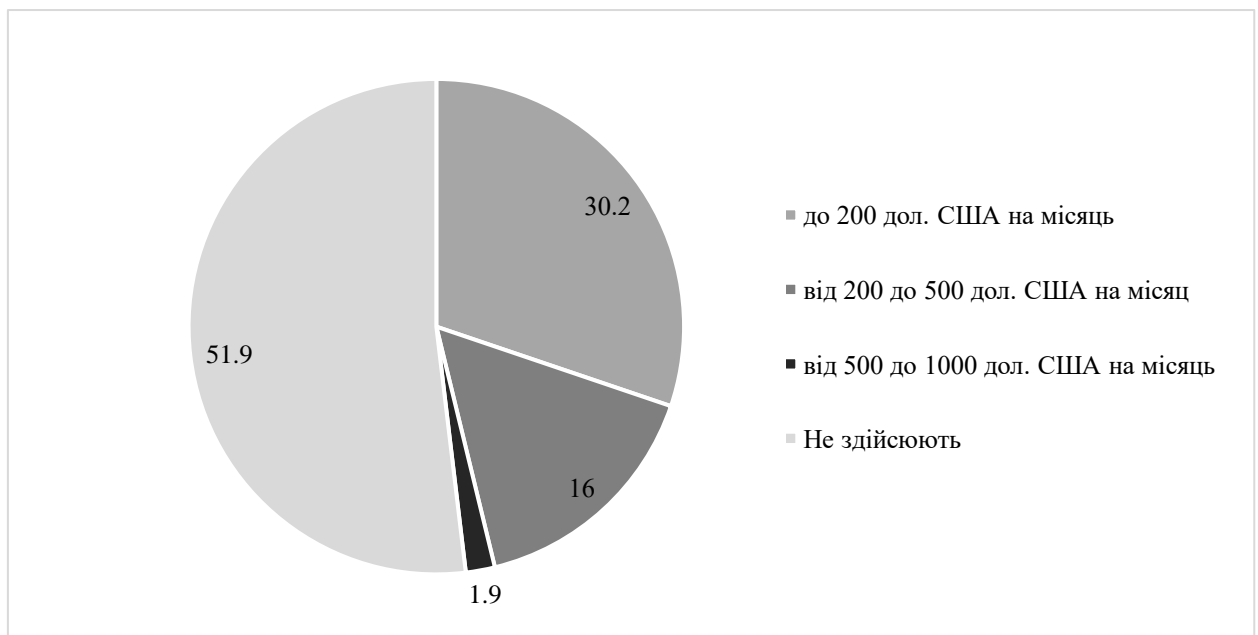

Рис.2.11 Здійснення респондентами грошових переказів в Україну.

Джерело: складено автором

Серед опитаних українців за кордоном 64,2% здійснюють заощадження, тож аби оцінити перспективність їх застосування для України ми запитали респондентів про ключові наміри їх використання (рис.2.12). Відтак, 25% опитаних мають на меті придбати нерухомість в Україні, 13,2% прагнуть

відкрити тут власну справу. Звичайно, що реалізація цих задумів однозначно стане сприятливою для розвитку реального сектору економіки України. Натомість, 19,1 % мають намір придбати нерухомість за кордоном, ще 10,3 – відкрити там свою справу. Тож, в даному випадку мова йде про втрачений потенціал для економічного зростання нашої країни.

Одночасно з цим, 41,2% опитаних здійснюють заощадження задля довгострокового забезпечення власної родини; 29,4 % прагнуть придбати автомобіль; ще 22,1% планують купівлю техніки чи інших речей довгострокового споживання.

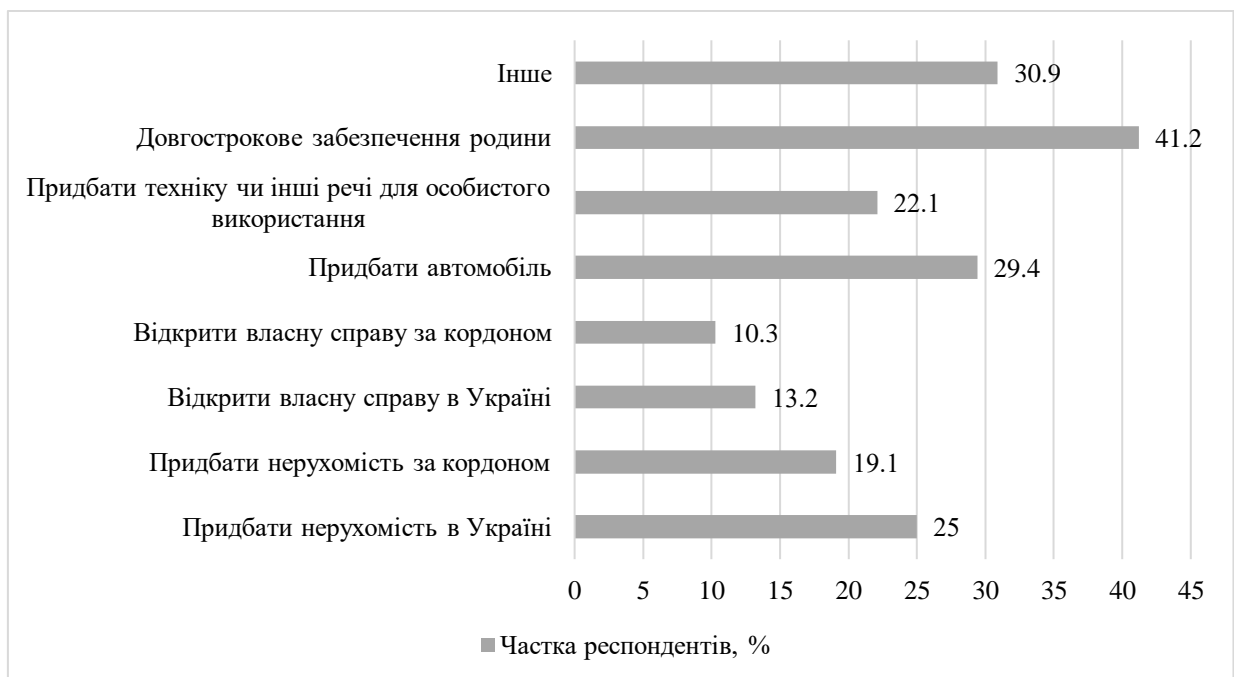

Рис.2.12 Ключові наміри здійснення заощаджень українцями за кордоном.

*сумарна частка перевищує 100% оскільки питання передбачає вибір однієї та більше відповідей

Отож, кількість українців за кордоном з початком повномасштабного вторгнення сягнула небувалих обсягів, досягнувши свого піку в березні 2023 року на рівні 8,2 млн. осіб. І хоча значна кількість мігрантів вже повернулася до України, на сьогодні за межами держави все ще перебуває близько 6,5 млн наших громадян. Основна їх частка знаходиться в росії, Німеччині, Польщі, Чехії, Великій Британії та США. Суттєвих змін зазнала статево-вікова структура емігрантів, на користь зростання частки дітей у віці від 0 до 13 років

(з 4 до 43% в порівнянні з 2021 роком), а також жінок старше 18 років (з 31 до 40%). За останні два роки відбувається поступове перетікання українців від одних європейських країн до інших, наприклад з Польщі до Німеччини.

Українці активно інтегруються в ринки праці іноземних країн, сприяючи їх економічному зростанню. Так, за результатами проведеного опитування 58,5% респондентів працевлаштувалися в країні перебування, 35,8% всіх опитаних отримують допомогу від держави-перебування, а 16% продовжують дистанційно працювати в Україні. Наміри щодо повернення в Україну серед респондентів переважно оптимістичні, до того ж, 25% опитаних мають на меті придбати нерухомість в Україні, ще 13,2% прагнуть відкрити тут власну справу.

Майже половина респондентів здійснює грошові перекази в Україну, цим самим стимулюючи внутрішнє споживання в країні, і навіть рятуючи своїх рідних, що втратили роботу та/або опинилися за межею бідності.

Висновки до розділу 2

В другому розділі кваліфікаційної магістерської роботи було:

- проаналізовано кількісні показники міжнародної міграції робочої сили, зокрема, її географічну структуру; визначено основні напрями переважаючих транскордонних переміщень та їх регіональні особливості;

- розглянуто ключові якісні тенденції характерні сучасній міжнародній міграції робочої сили, що пов'язані з діджиталізацією на всіх рівнях трудових відносин, нестачею трудових ресурсів на ринках праці високорозвинених країн, зростанням значення інтелектуальної міжнародної міграції трудових ресурсів та ін.;

- досліджено як відображалася еміграція робочої сили на конкурентоспроможності Польщі та Греції, шляхом аналізу впливу транскордонного переміщення трудових ресурсів з цих країн, що відбувалося за різних обставин і супроводжувалося різною реакцією з боку уряду, на такі макроекономічні показники як рівень безробіття та темп зростання ВВП;

- здійснено SWOT-аналіз впливу еміграції робочої сили на конкурентоспроможність країни і визначено потенційні позитивні та негативні наслідки, а також загрози та можливості виїзду працездатного населення з України в контексті повномасштабної війни;

- виконано порівняльний аналіз динаміки обсягів еміграції в Україні до і після повномасштабного вторгнення росії, її статево-вікової та географічної структури;

- виявлено, що понад 60% українських біженців перебуває в Німеччині (1,1 млн осіб), росії (1,2 млн осіб), Польщі (956 тис. осіб), Чехії (381 тис. осіб), Великій Британії (255 тис. осіб);

- проведено опитування українців, котрі виїхали за кордон після повномасштабного вторгнення росії та зібрано відповіді 106 респондентів, серед яких 86,8% - жінок, та 13,2% - чоловіків;

- досліджено наміри українців щодо повернення на батьківщину, а також виявлено особливості пов'язані зі здійсненням грошових переказів в Україну, заощадженнями емігрантами коштів та задумами щодо їх подальшого застосування.

РОЗДІЛ 3 ВПЛИВ ЕМІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ НА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.

3.1 Цілі та інструменти регулювання еміграційних процесів в Україні

В ході останніх подій регулювання еміграційних процесів стає одним з нагальних питань в контексті економічної реабілітації та зростання країни, її повоєнної відбудови. В першу чергу воно стосується стихійного транскордонного переміщенням українців з початком повномасштабного вторгнення; запровадженого режиму воєнного стану в країні; відтоку інтелектуального капіталу; добробуту громадян України, що вимушено виїхали до іноземної держави; рееміграції та подальшої інтеграції українських мігрантів в суспільство.

Відтак виокремимо ключові цілі регулювання процесу виїзду громадян України за кордон (рис. 3.1), що є особливо актуальними в наш час:

1) *оптимізація рівня міграційних потоків, збереження людського потенціалу*, спрямоване на збалансування місцевого ринку праці та запобігання втратам необхідних висококваліфікованих кадрів важливих для розвитку національної економіки. Попри те, що масштабна хвиля еміграції, що виникла в лютому 2022 року завершилася і суттєвих розривів у кількості громадян що вибувають і прибувають станом на зараз не спостерігається, проте це не відмінняє ймовірності появи другої хвилі у випадку погіршення ситуації на фронті або ж відтоку чоловіків у разі перемоги України та зняття обмежень на виїзд;

2) *мобілізація ресурсів*, котра є вкрай важливою для країни під час війни, оскільки існує потреба в тому, аби громадяни, що підлягають мобілізації, залишалися в країні. Це безпосередньо означає необхідність контролю за виїздом чоловіків призовного віку;

3) *усунення нелегальної еміграції*, що вимагає організацію додаткового нагляду за потоками емігрантів та посиленого контролю проїзних документів. Так, на сьогоднішній день, до традиційних нелегалів іноземців, зокрема

вихідців з країн СНД, що прагнуть потрапити до Європи, використовуючи Україну як транзитну країну, додалися і самі громадяни України, а саме чоловіки, що підлягають мобілізації;

4) *забезпечення прав, свобод та інтересів українських мігрантів за кордоном, сприяння їх добробуту*, що включає захист їхніх прав на здійснення трудової діяльності, відпочинок, соціальний захист, доступ до суспільних благ таких як освіта, медичні послуги, а також до консультативно-правової допомоги з консульських питань та ін.;

5) *зменшення негативних наслідків масової еміграції з України, що склалася, та максимізація її позитивного впливу на розвиток країни*. Оскільки еміграція не може бути насильно обмеженою через пряме законодавче чи адміністративне регулювання (якщо мова йде не про військовозобов'язаних громадян), то держава має всіляко сприяти усуненню тих факторів, які до неї призводять і є тригерами для населення;

6) *сприяння рееміграції та подальшій реінтеграції громадян України в українське суспільство* (особливо, коли мова йде про висококваліфіковану робочу силу), шляхом створення необхідних умов в економічній, соціальній та інших сферах суспільного життя в країні, що виступає надважливою ціллю державної політики;

7) *співробітництво з міжнародними організаціями*: забезпечення координації з міжнародними організаціями на кшталт Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН), чи Міжнародної організації з міграції (МОМ) та іншими агенціями, котрі займаються питаннями біженців, мігрантів, щодо надання належної допомоги та підтримки, що також забезпечує захист прав українців за кордоном.

Задля досягнення цих цілей в Україні використовуються ряд *інструментів регулювання еміграційних процесів*, які включають:

- *законодавчі та нормативні акти*. Вони в свою чергу стосуються широкого спектру питань, пов'язаних з міграцією. Серед них:

ЗУ «Про зовнішню трудову міграцію» - визначає основні принципи та цілі пов'язані з трудовою міграцією в Україні, встановлює права трудових мігрантів і членів їх родин, а також соціальні гарантії; окреслює ключові положення здійснення трудової діяльності, її правові та організаційні аспекти;

Рис. 3.1 Цілі та інструменти регулювання еміграційних процесів в Україні

Джерело: складено автором на основі [16; 37;41;43; 45].

Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їх сімей», яке містить перелік заходів котрим виконавчі органи влади повинні сприяти та робіт, виконання яких має бути забезпечене;

Урядом України також було схвалено *Стратегію державної міграційної політики на період до 2025 року*, яка визначає основні напрями та шляхи реалізації міграційної політики. Варто сказати, що до неї були внесені зміни станом на січень 2024 року у відповідності до сучасних проблем та викликів, зумовлених повномасштабним вторгненням росії. Особливу увагу в даному документі акцентовано на зниженні адміністративних бар'єрів, що включає також підвищення рівня безпеки документів для виїзду за кордон і цим самим розширює можливості для зменшення нерегульованої міграції; мінімізації негативних наслідків еміграції з України та збільшенні її позитивного впливу на державу; створенні необхідних умов для сприяння поверненню та реінтеграції в суспільство громадян України, які є трудовими мігрантами або ж котрі отримали тимчасовий захист за кордоном; боротьбі з нелегальною міграцією та ін.

Не варто забувати і про *впроваджені урядом обмеження на виїзд для певних категорій громадян, зокрема чоловіків призовного віку, для запобігання їх масовій еміграції та забезпечення мобілізаційного ресурсу країни, що прописані в ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»;*

- *посилення фізичного контролю на державному кордоні є важливим для регулювання потоків мігрантів, як на в'їзд, так і на виїзд, щоб забезпечити ефективно управління міграційними процесами та безпеку;*

- *укладені двосторонні угоди з іноземними державами, що спрощує процес еміграції для громадян та сприяє контролю еміграції;*

- *електронний моніторинг і документація:* передбачає використання сучасних технологій для реєстрації та контролю над рухом населення, вивчення найбільш гострих потреб громадян України, їх інтересів та намірів. Так, в лютому 2024 року, з метою посилення протидії незаконному виїзду за кордон військовозобов'язаних, призовників та резервістів, державною прикордонною службою України було запроваджено використання спеціального реєстру «Оберіг», що дозволяє виявляти фальшиві документи та

швидко й ефективно перевіряти необхідну інформацію про певну категорію громадян [48].

- *дипломатичне співробітництво*, а саме робота з іноземними урядами та міжнародними організаціями для координації гуманітарної допомоги та підтримки біженців. Тісною в даному контексті є співпраця між Урядом України та *УВКБ ООН*, яка всіляко сприяє розробці програм, що спрямовані на людей та громади; безперервно допомагає українським біженцям за кордоном та внутрішньо-переміщеним особам (ВПО), зокрема через надання послуг щодо соціально-правового захисту, забезпечення прихистку та житла в надзвичайних ситуаціях, допомогу в задоволенні базових потреб населення, котре постраждало від війни, як у речовій, так і в фінансовій формі.

Також варто зазначити про *Міжнародну організацію з міграції*, з якою в квітні 2024 Міністерством закордонних справ України було підписано угоду про співробітництво. Головними напрямками співпраці, що зазначені в документі є:

1) сприяння в удосконаленні політики, законодавства та адміністративно-правового регулювання з питань міграції, надання прихистку, реадмісії, повернення громадян України та їх реінтеграції, боротьби з торгівлею людьми та протизаконному ввезенню мігрантів, візових питань;

2) налагодження більш тісних зв'язків з міжнародною спільнотою з метою залучення підтримки для відбудови й відновлення інфраструктури України, її економічного розвитку;

3) захист персональних даних, кібербезпека та подальша діджиталізація систем контролю міграції та кордонів тощо;

- *проведення інформаційних кампаній* для населення стосовно правил виїзду закордон, наявності гуманітарних коридорів та важливості дотримання правил безпеки.

Отже, досягнення цілей регулювання еміграційних процесів, що посилюються внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, вимагає системного підходу, який включає в себе своєчасні скоординовані дії уряду;

вдосконалення законодавства, політик у сфері міграції та суміжних з нею; залучення допомоги міжнародного співтовариства, а також посилення дипломатичного співробітництва.

3.2 Напрямки впливу еміграції робочої сили в Україні на її конкурентоспроможність в умовах повномасштабної війни

Еміграція робочої сили має значний вплив на економіку кожної країни, створюючи для неї як переваги так і недоліки, про які вже йшла мова в розділі 1, однак, фактор війни суттєво посилює ефекти від даного явища, підвищуючи рівень їх невизначеності. Небачені раніше в Україні, масштаби виїзду населення зумовлюють дещо непередбачувані та руйнівні наслідки для держави і відповідно позначаються на її конкурентоздатності. Звичайно, еміграція трудових ресурсів не має виключно негативного чи позитивного характеру, а тому виникає потреба розглянути напрямки її впливу на конкурентоспроможність України через призму вигід та викликів, які вона створює.

Загалом, наслідки еміграції робочої сили в Україні в умовах повномасштабного вторгнення переважно лишаються традиційними, притаманними для більшості країн-експортерів трудових ресурсів, проте в деяких аспектах вони модифікуються і зумовлюють протилежну дію. Прояв *позитивних ефектів* полягає в наступному:

1) перебуваючи за кордоном, мігранти часто здійснюють *грошові перекази* своїм рідним та друзям в Україну. Їх вплив є доволі комплексним і включає сприяння нарощенню рівня споживання серед населення, збільшення доступу до освітніх та медичних послуг, покращення суспільного добробуту в цілому. Особливо зараз, в умовах воєнного часу, коли значна кількість громадян була позбавлена роботи, втратила домівку, зазнала скорочення заробітних плат, або ж взагалі опинилася за межею бідності, грошові перекази стають важливим додатковим джерелом надходжень до сімейного бюджету, а для декого – мало не єдиним. Це зі свого боку також стимулює і внутрішнє виробництво товарів та послуг, попит на які зростає серед населення.

Одночасно з цим, перекази з-за кордону, за рахунок збільшення валютних резервів Національного банку, можуть бути спрямованими на стабілізацію валютного курсу в країні.

Станом на 2023 рік обсяги приватних грошових переказів в Україну становили 11,6 млрд. дол. США, що майже в 3 рази перевищує обсяг ПІІ (рис.3.2). Це говорить про те, що перекази трудових мігрантів створюють неабиякий потенціал для соціально-економічного розвитку країни. Ефективне їх застосування здатне поліпшити підприємницьку та інвестиційну діяльність в державі, і як результат економічну активність населення, а це в свою чергу залишить прямий позитивний відбиток на таких складових конкурентоспроможності як розмір ринку та ефективність ринку праці (рис. 3.5). Проте попри зростаючий тренд, а особливо протягом 2015-2021 років, у 2022 році обсяг грошових переказів скоротився на 10% в порівнянні з довоєнним показником склавши 12,6 млрд. дол. США, а в 2023 році опустився ще на 8%. І головною причиною слугувало саме масове переміщення громадян за кордон, внаслідок розгортання повномасштабної війни, котрі об'єдналися з членами родин, що вже перебували в іноземних країнах. А це відповідно усунуло потребу надсилання коштів в Україну;

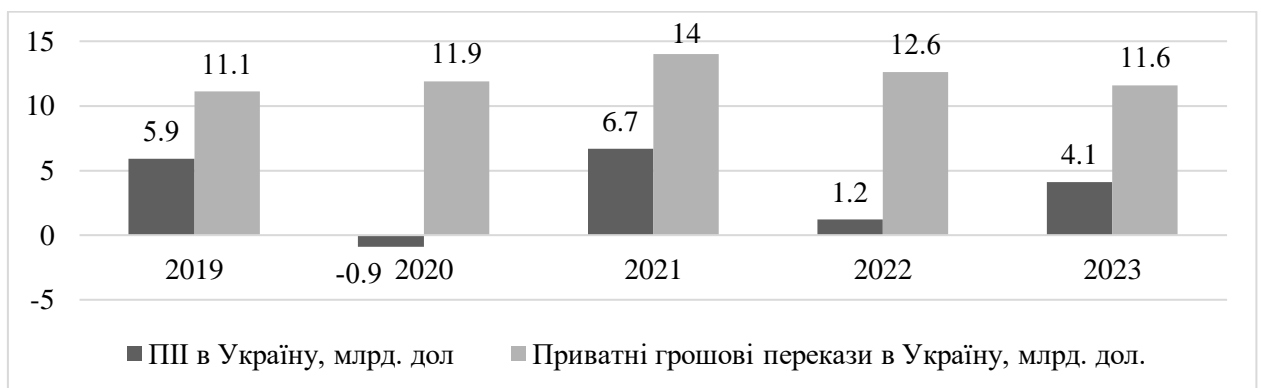

Рис.3.2 Порівняння обсягів грошових переказів з-за кордону з ПІІ в Україну протягом 2019-2023

Джерело: складено автором на основі [13; 47].

2) велика кількість громадян України, що опинилися за кордоном, досі лишаються джерелом потенційного попиту на чималу кількість українських сервісів чи товарів. Це безпосередньо слугує сприятливим фактором для розвитку міжнародних відносин. Емігранти можуть допомагати у

встановленні міцніших зв'язків між Україною та країнами, де вони оселилися, що відкриває нові можливості для міжнародної торгівлі та інвестицій. Яскравим прикладом слугує українська логістична компанія «Нова пошта», котра протягом останніх двох років активно займається експансією на європейський ринок. До повномасштабного вторгнення росії в Україну компанія була присутня лише на ринку Молдови (де вже ввійшла в ТОП-3 логістичних компаній країни), та в 2022 році, внаслідок розгортання війни і масового переселення українців за кордон, «Нова пошта» прийняла рішення вийти на ринки найбільших країн ЄС, адже потреба в її послугах виявилася значною, в першу чергу, звичайно, з боку громадян України. В жовтні 2022 року у Польщі було відкрито перше відділення компанії під брендом «Nova Post», а наразі в країні функціонують 39 відділень у 25 містах. Протягом 2023 року компанія значною мірою розширила свою присутність в Європі і на сьогодні має представництва в 11 країнах, а саме: Італії, Угорщині, Латвії, Естонії, Словаччині, Німеччині, Румунії, Чехії, Литві, Польщі та Молдові. На цьому «Нова пошта» не зупиняється, маючи в планах вийти на ринки більшості країн регіону, до того ж, наступним вагомим етапом розвитку компанії є її перетворення на повноцінного провайдера поштових послуг всередині ЄС [5, 36].

Перші кроки в напрямку експансії зробила і українська компанія Rozetka, котра є найбільшим маркетплейсом в країні. Так, в 2023 році у тестовому режимі Rozetka запустила інтернет-магазин техніки та одягу на польському ринку [60].

Аналогічно, українські виробники товарів мають нагоду нарощувати свій експортний потенціал та завойовувати нові ринки, а особливо мова йде про готову продукцію на кшталт одягу, текстилю, лікарських засобів, продуктів хімічної промисловості, продуктів харчування та ін., цим самим сприяючи збільшенню ВВП країни. Таким чином, можемо констатувати наявність можливостей зростання конкурентоспроможності у міжнародних масштабах

як національних підприємств, так і країни в цілому, зокрема в таких напрямках як розмір ринку та організація бізнесу;

3) відтік великої кількості робочої сили з країни, зокрема кваліфікованої, попри наявний попит на неї з боку підприємств, призводить до зростаючого тиску на національному ринку праці. Українські роботодавці фактично конкурують з закордонними, а тому, прагнучи утримати своїх працівників, починають *збільшувати рівень оплати праці*. В результаті, згідно з даними Держстату, розмір середньомісячної заробітної плати в Україні зріс на 24,5% з 14 014 грн в 2021 році до 17 442 грн в 2023 (при чому найбільше зростання було зафіксовано в четвертому кварталі 2023 року – до 19 231 грн). Навіть у 2022 році, попри виклики з якими зіткнулися і бізнес, і населення, спостерігався висхідний рух (рис.3.3). Тож, платоспроможність зайнятого населення в країні поліпшується, сприяючи збільшенню внутрішнього споживання, що позитивно відображається на таких складових елементах конкурентоспроможності країни як ефективність ринку праці, та розмір ринку;

Рис.3.3 Середньомісячна заробітна плата в Україні в період 2014-2023 рр.
Джерело: складено автором на основі [50].

4) повертаючись з-за кордону, *мігранти є носіями нового досвіду, знань та ідей*, котрі можуть бути реалізовані і в Україні. Серед ключових напрямів впливу емігрантів можна виокремити – започаткування нових бізнесів та створення робочих місць; покращення продуктивності праці та вдосконалення виробництва; стимулювання розвитку інноваційної складової економіки країни; створення позитивних соціальних ефектів, шляхом сприяння розвитку демократії, прав людини та інших західних цінностей. Загалом, згадані дії можуть помітно підвищити конкурентоспроможність України в глобальному

масштабі, особливо в контексті навичок населення, ступеня запровадження технологій в країні та інноваційного потенціалу.

Негативні ефекти, зумовлені масштабним переміщенням працездатного населення, згубно діють на велику кількість сфер соціально-економічного життя та розвитку країни і мають наступне спрямування:

1) якщо в переважній більшості випадків еміграція робочої сили з країни сприяє розвантаженню ринку праці, внаслідок виїзду надлишкових трудових ресурсів, і зумовлює зниження рівня безробіття, то у випадку України спостерігається абсолютно протилежна реакція. Причиною цьому, очевидно, є фактор війни, зокрема, зруйновані підприємства, припинення функціонування компаній на окупованих територіях, різке зниження сукупного попиту з боку споживачів і відповідно зниження обсягів виробництва, призвели до втрат великої кількості робочих місць в країні. Тож, можемо спостерігати *зростання рівня безробіття* з 9,8% у 2021 році до рекордних 21,1% у 2022 році (розрахованих за методикою МОП) [23].

Попри це, згідно з офіційними даними кількість зареєстрованих безробітних навпаки скоротилася в порівнянні з довоєнними показниками з 295 тис. осіб у 2021 році до 186,5 тис. осіб у 2022-му і вже на кінець 2023-го становила 96,1 тис. осіб (рис. 3.4), що, як ми розуміємо, не враховує тих громадян, котрі уникають мобілізації [17].

Відповідно до класичних макроекономічних постулатів збільшення рівня безробіття в країні супроводжується зниженням ВВП (рис. 3.4), що засвідчує про їх обернений зв'язок. Таким чином, чим нижча зайнятість серед населення в країні тим нижчим є ступінь включення робочої сили у виробничі процеси, що має негативний вплив на монетарну та фіскальну стабілізацію, і перешкоджає економічному зростанню та розвитку країни. Відповідно це погіршує конкурентоспроможність України, особливо за такими її складовими як розмір ринку, стабільність макроекономічного середовища та ефективність ринку праці.

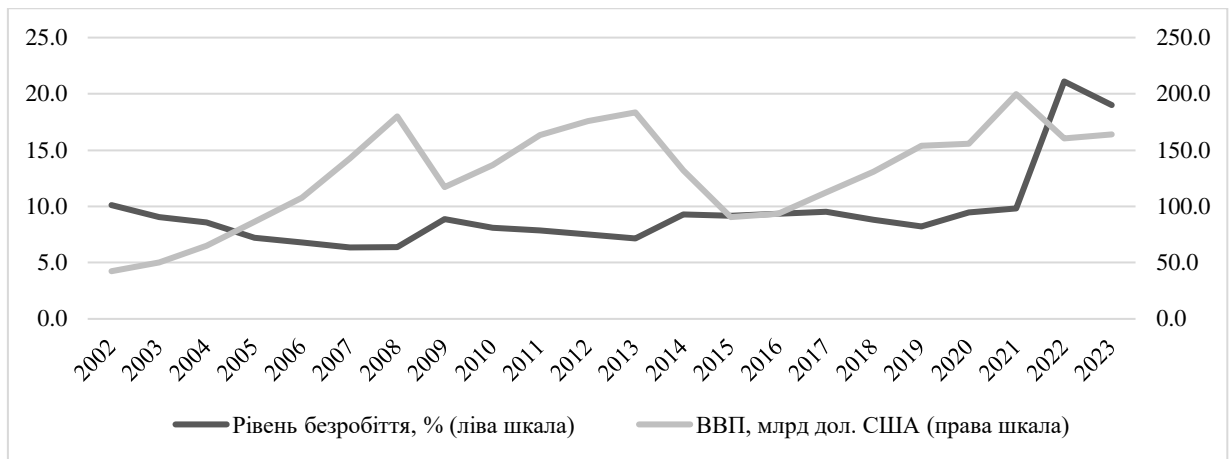

Рис.3.4 Рівень безробіття та обсяги ВВП в Україні в період 2002-2023 рр.
Джерело: складено автором на основі [23; 90; 96].

2) разом з еміграцією економічно активного населення суттєвого скорочення зазнають податкові надходження до державного бюджету України. В 2022 році їх обсяг зменшився на 14,2% в порівнянні з 2021 роком – з 1107,1 млрд грн. до 949,7 млрд грн.; і хоча в 2023 році значення цієї статті доходів відновилися, сягнувши 1203,5 млрд грн., та все ж держава продовжує недоотримувати значну кількість податків, які могли б сплачувати мільйони працездатних громадян України, що наразі перебувають за кордоном і працюють на благо економік інших країн. До того ж, причиною скорочення доходів бюджету є також зростання рівня тіньової економіки, що є цілком традиційним проявом в кризовий для країни період.

Згідно з дослідженнями, проведеними аналітичним центром EasyBusiness та Центром економічного відновлення за підтримки Міністерства економіки України, за відсутності ефективної державної політики спрямованої на повернення мігрантів, країна може втратити ВВП обсягом до 113 млрд дол. США за 10 років (у цінах 2021), що також вказує на ймовірне недоотримання мало не 45 млрд доларів податкових надходжень [46].

З одного боку, проблема полягає в тому, що розрив між видатками та доходами стрімко зростає, а тому породжує необхідність в додатковому кредитуванні; це в свою чергу збільшує державний борг України, а разом з тим її макроекономічну вразливість. З іншого боку, в структурі видатків більш ніж половина припадає на оборонний сектор, в той час як в 2021 році ця частка

складала 8,6%. Натомість, доля таких статей видатків як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист та забезпечення, скорочується (табл. 3.1), при чому витрати на освіту скоротилися і в абсолютному розмірі також. Звичайно, такий розподіл є виправданим з точки зору ведення активних військових дій на території країни, проте це також призводить до сповільнення розвитку людського капіталу, зниження добробуту домогосподарств та носить негативний характер для соціально-економічного прогресу держави в цілому. В такий спосіб, вищезгадані наслідки ставлять під загрозу наступні складові глобальної конкурентоспроможності України: стабільність макроекономічного середовища, охорону здоров'я, навички населення (освіта, кваліфікація).

Таблиця 3.1

Структура видатків держбюджету України 2021-2023 рр.

Стаття видатків, млрд грн.	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Оборона	127,5 8,6%	1142,8 42,2%	2097,6 52,3%
Охорона здоров'я	170,5 11,4%	184,3 6,8%	179,3 4,5%
Освіта	63,8 4,3%	58,5 2,2%	60,4 1,5%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	339,3 22,8%	426,0 15,8%	469,3 11,7%
Усього видатків	1490,3	2705,4	4014,4

Джерело: складено автором на основі [6].

3) проблема еміграції висококваліфікованих, освічених працівників, або інакше кажучи «відтік мізків», яка гостро постала сьогодні в Україні, може призвести до *втрати важливих навичок і знань населенням*. Згідно з результатами проведених соціологічних опитувань, частка осіб з вищою або незакінченою вищою освітою, серед мігрантів працездатного віку, перевищує 80% [7]. Ця ситуація є критичною для розвитку високотехнологічних та інноваційних індустрій і може уповільнити технологічний розвиток та знизити конкурентоспроможність української економіки (зокрема в сфері інноваційного потенціалу та навичок). Це підкреслює необхідність подальшого нарощення витрат на здійснення наукових досліджень та

розробок як з боку державного так і приватного секторів економіки, а також створення сприятливого середовища для запобігання інтелектуальній еміграції;

4) виїзд великої кількості дітей та жінок фертильного віку з країни лише посилює негативні зміни *демографічної структури населення, як от старіння населення*, що і без того було притаманним для України (втім як і для більшості високорозвинених країн). В довгостроковій перспективі це загрожує падінням сукупного попиту, дефляцією та економічною деградацією, а нестача економічно активного населення значною мірою ускладнить утримання пенсіонерів, частка яких в державі збільшується. До того ж, рекордні обсяги еміграції з початком повномасштабного вторгнення, прямо зумовлюють скорочення споживчого попиту, що негативно впливає на внутрішній ринок та можливості для бізнесу. Так, ми можемо спостерігати падіння рівня ВВП України на 19,5% зі 199,8 млрд дол. у до 160,8 млрд дол. у 2022 році, що знову ж таки засвідчує негативний вплив на конкурентоспроможність країни (за складовою «розмір ринку»).

5) масштабна еміграція робочої сили з країни, враховуючи особливості її статево-вікової структури, суттєво порушує рівновагу на ринку праці та спричиняє *появу дефіциту трудових ресурсів в певних галузях*. Наприклад, на сьогодні руйнівне погіршення показників зайнятості спостерігається в секторі освіти. З огляду на те, що здебільшого вчителями, а особливо початкової школи є жінки, значна кількість яких емігрувала, то і швидкого відновлення в цьому напрямі очікувати не варто. Більше того, продовження тривалості такої тенденції може знаменувати кризу вітчизняної освіти [8]. Нестача спеціалістів, а особливо в період повоєнного відновлення, спостерігатиметься і в галузі будівництва, а також в дотичних з нею сферах економіки (виробництво будматеріалів, транспортна логістика і т.п.); не виключенням є і медична індустрія.

б) Визначимо також ступінь кореляції між обсягами еміграції робочої сили, і такими показниками як ВВП країни, рівень інфляції та темп зростання

середньомісячної заробітної плати (табл. 3.2). Аби відслідкувати реальні закономірності, ми виключили з розрахунку дані за 2022 рік, оскільки враховуючи масштаби еміграції за цей період, зіставлення показників не є релевантним.

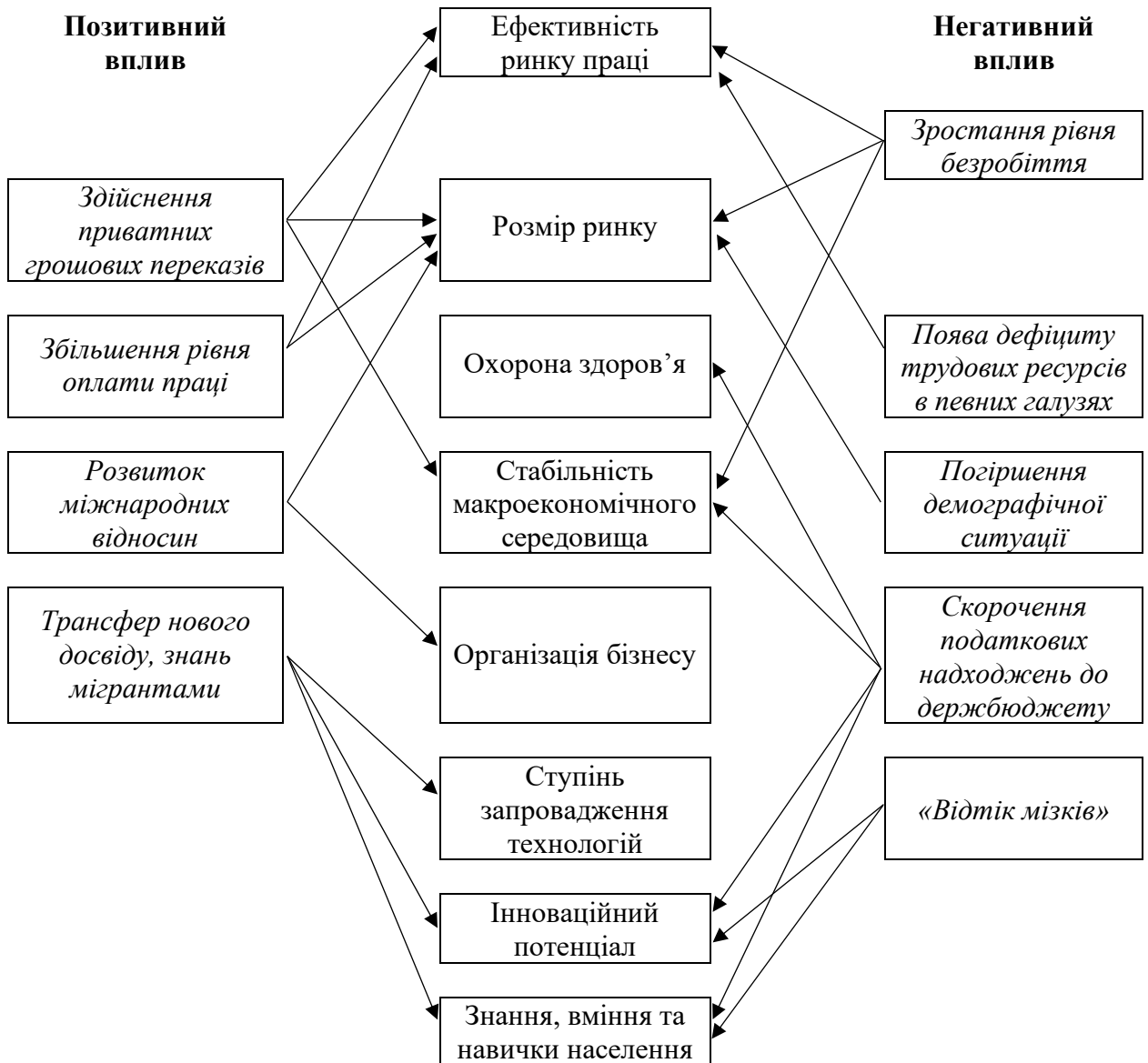

Рис.3.5 Напрями впливу еміграції робочої сили на структурні елементи індексу конкурентоспроможності України

Джерело: складено автором

Отож, ми можемо спостерігати обернений помірний зв'язок (коефіцієнт кореляції $> 50\%$) між кількістю емігрантів та рівнем ВВП в країні, що свідчить про схильність останнього до зниження при нарощенні обсягів виїзду працездатного населення за кордон (рис. 3.6). Натомість слабкий обернений зв'язок відслідковується між еміграцією та рівнем інфляції (рис. 3.7), при

якому коефіцієнт кореляції нижчий за 50%. І зрештою пряма, проте, знову ж таки слабка залежність від обсягів еміграції притаманна темпу зростання середньомісячної заробітної плати (рис. 3.8), тобто рівень оплати праці в країні схильний зростати інтенсивніше зі збільшенням значень змінної (кількість емігрантів).

Таблиця 3.2

Кореляція між еміграцією робочої сили в Україні та макроекономічними показниками за період 2002-2021 рр.

Показник	Коефіцієнт кореляції
ВВП	-67,35%
Рівень інфляції	-24,31%
Темп зростання ЗП	20,99%

Джерело: складено автором

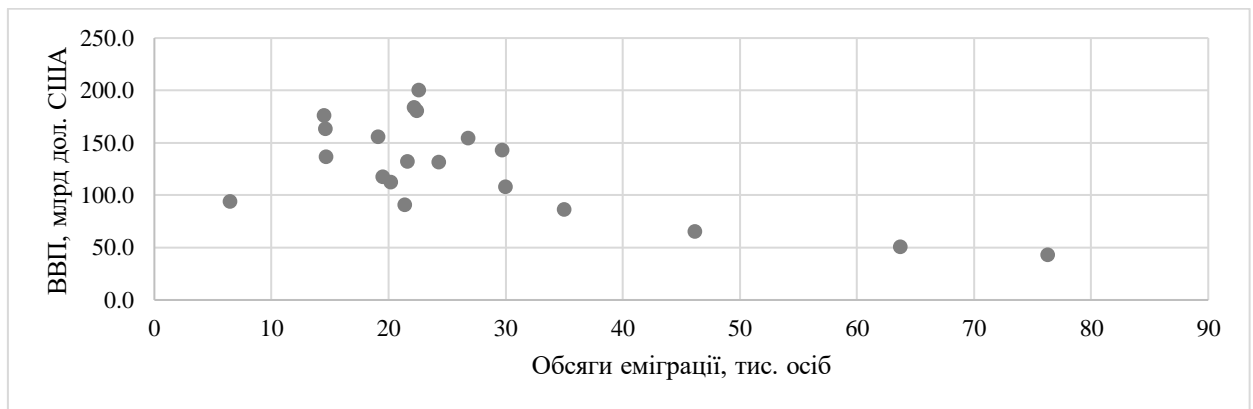

Рис.3.6 Залежність рівня ВВП України від обсягів еміграції в період 2002-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [33; 90].

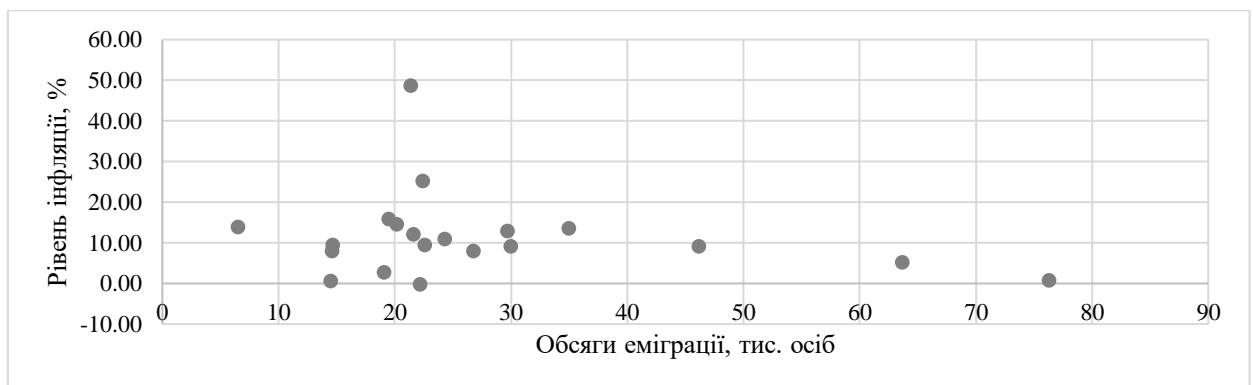

Рис.3.7 Залежність рівня інфляції в Україні від обсягів еміграції в період 2002-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [33; 70].

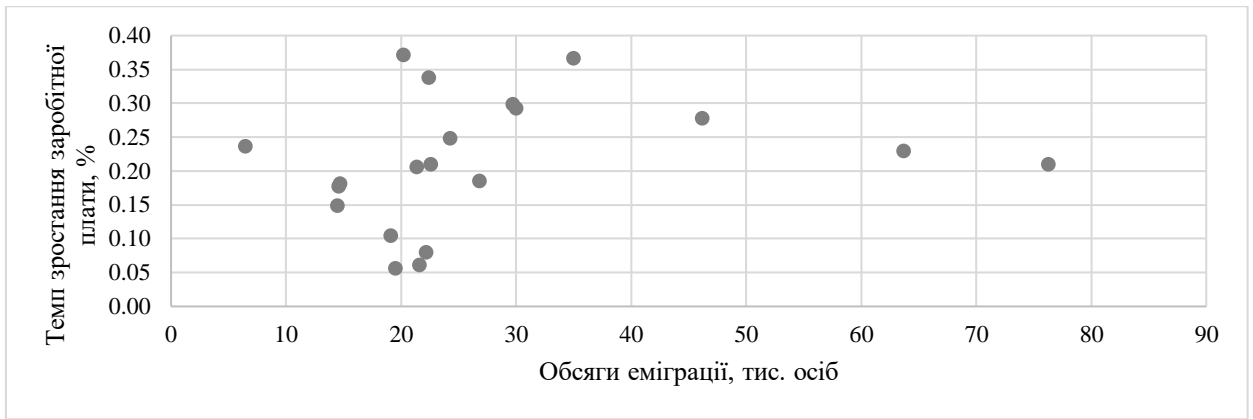

Рис.3.8 Залежність темпів зростання заробітної плати в Україні від обсягів еміграції в період 2002-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [23; 33].

Отож, еміграція робочої сили в Україні в умовах повномасштабної війни зумовлює багатосторонню дію на соціально-економічне життя в країні та її глобальну конкурентоспроможність. До позитивних проявів даного явища відносяться: надходження грошових переказів з-за кордону; розвиток міжнародних ділових відносин; збільшення рівня середньомісячної заробітної плати серед населення; трансфер нового досвіду, знань та ідей мігрантами, що повернулися. Серед негативних напрямів впливу еміграції в Україні спостерігається зростання рівня безробіття; недоотримання податкових надходжень до державного бюджету; відтік людського капіталу, зокрема інтелектуального; порушення рівноваги попиту та пропозиції на ринку праці та поява дефіциту робочої сили в певних галузях; старіння населення та загроза його депопуляції. Всі ці ефекти значною мірою відображаються на багатьох складових конкурентоспроможності України (підвищуючи або знижуючи її), а саме: розмір ринку, навички та знання населення, інноваційний потенціал, ступінь запровадження технологій, стабільність макроекономічного середовища, охорона здоров'я, ефективність ринку праці та організація бізнесу. Саме застосування комплексного підходу державної політики може допомогти мінімізувати негативні ефекти еміграції та перетворити її в чинник, що сприятиме розвитку країни, навіть у воєнний час.

3.3 Розробка практичних рекомендацій органам влади щодо посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах еміграції робочої сили

В попередніх розділах було здійснено детальний аналіз явища міжнародної міграції робочої сили, його основних причин, переваг та недоліків, сучасних тенденцій; взаємозв'язків з конкурентоздатністю національної економіки та ключових напрямів впливу на неї. Тож, базуючись на інформації зібраній в ході даного дослідження, можемо розробити практичні рекомендації органам влади, спрямовані на посилення глобальної конкурентоспроможності України, в умовах масової еміграції трудових ресурсів з країни, внаслідок повномасштабного вторгнення росії. Серед рекомендацій пропонуємо виокремити шість головних блоків, на які варто спрямувати дію уряду, а саме: мігранти та міграційна політика, інвестиційна політика, бізнес-середовище, освіта, інновації, демографічний потенціал.

1. Мігранти та міграційна політика.

Питання повернення емігрантів, яке гостро постало перед урядом сьогодні, потребує комплексного підходу. Неможливо досягнути довгострокових позитивних ефектів шляхом примусових заходів, а тому слід орієнтуватися на потреби мігрантів і створювати благополучне середовище для їх повернення:

1.1 підвищити доступність житла, шляхом збільшення фінансування державних програм, як от «Оселя». Оскільки на даний момент ця ініціатива розрахована на обмежену кількість категорій населення (зокрема медпрацівників, військовослужбовців, педагогічних працівників та науковців), важливим є розширення цього переліку, аби більша частка громадян мала змогу взяти участь в програмі. Це додатково пожвавило б ринок нерухомості в Україні; сприяло б зменшенню відтоку робочої сили; а також стимулювало б повернення емігрантів, адже домівка значної частини біженців зазнала руйнувань та/або окупації. Так, згідно з проведеного нами опитування, особи що втратили житло, менш схильні повертатися на батьківщину, проте

визначають фактор його відбудови, як одну з найбільш вагомих умов повернення в Україну;

1.2 розробити програму з пошуку роботи та/або перекваліфікації, з метою залучення до ринку праці безробітного населення, та вимушених емігрантів, що потенційно повернуться, аби кожен громадянин мав змогу працевлаштуватися у відповідності до своїх знань, вмінь, навичок та досвіду. Це передбачає інтенсифікацію взаємодії Державної служби зайнятості з роботодавцями та шукачами роботи; а також інформування населення (в тому числі й українців за кордоном) про діючі в країні програми та проекти, як от «Армія відновлення», «Робота» та ін.;

1.3 сприяти успішній реінтеграції емігрантів в суспільство, скоординувавши взаємодію органів державної влади та місцевого самоврядування на всіх рівнях та сферах, що передбачає налаштування механізму надання необхідної інформаційно-консультативної підтримки громадянам, котрі повертаються в Україну; сприяння їх працевлаштуванню та забезпечення належної фінансової допомоги протягом адаптаційного періоду тривалістю в 1-2 місяці;

1.4 укріплювати зв'язки з діаспорою, шляхом:

- посилення взаємодії між українськими дипломатичними представництвами та іноземними неурядовими організаціями української діаспори в рамках координації допомоги емігрантам з України за кордоном (особливо в окремих сферах, таких як юридичні консультації з питань праці, соціального захисту тощо);

- координування трудових іммігрантів використовувати свій інтелектуальний та фінансовий потенціал для участі в соціальному, політичному та економічному житті своєї країни;

- стимулювання представників діаспори інвестувати в реальні сектори української економіки.

Таким чином, тісна взаємодія з українською діаспорою сприятливо впливатиме не лише на підтримку власної національної та культурної

ідентичності, а і на процес повернення мігрантів з досвідом, знаннями та навичками, набутими за кордоном; залучення інвестицій в економіку; трансфер технологій; налагодження зовнішньоторговельних зв'язків на перспективних ринках тощо;

1.5 посилити співпрацю з Європейським союзом та іншими державами, щодо розробки нової політики партнерської взаємодії, з метою сприяння поверненню громадян України. Так, декілька європейських урядів планують запропонувати одноразові виплати українським біженцям, котрі мають бажання повернутися на батьківщину. Швейцарія має намір виділяти від 1000 до 4400 доларів на людину, а Норвегія вже здійснює виплати у розмірі близько 1500 євро на людину [68; 76];

1.6 знизити рівень бюрократичних бар'єрів для залучення іноземних фахівців, а також удосконалити політику щодо інтеграції іммігрантів в суспільство. Враховуючи несприятливу демографічну ситуацію, що склалася наразі в Україні, не варто заперечувати необхідність задіяння іноземної робочої сили для економічного відновлення та зростання країни. Це в свою чергу порушує питання стосовно відношення суспільства до мігрантів з інших держав, запобігання будь-яких форм дискримінації та расизму, задля повноцінного включення іммігрантів в соціальне та економічне життя країни.

2. Інвестиційна політика.

Залучення інвестицій, як з боку іноземних так і з боку національних інвесторів, в Україну створює ряд позитивних ефектів для соціально-економічного розвитку держави, зокрема за рахунок збільшення кількості робочих місць, зростання платоспроможності населення, формування професійних компетентностей працівників та підвищення кваліфікації, нарощення податкових надходжень до державного бюджету, тощо. Ці та інші переваги інвестування є конче необхідними для створення оптимальних умов задля утримання наявної робочої сили в країні, а також сприяння поверненню емігрантів.

Серед пропозицій поліпшення інвестиційної політики є:

2.1 запровадження нового законопроекту «Про державну підтримку інвестиційних проєктів в Україні», що стане доповненням існуючого закону «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні», проте буде націлений не на великі, а здебільшого на середні інвестиційні проєкти, а тому міститиме інакший набір вимог та передбачених пільг. Так, законопроект поширюватиметься на більшу кількість галузей економіки, і до існуючого переліку сфер, серед яких переважно добувна та переробна промисловість, транспорт та логістика, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, освіта, охорона здоров'я, туризм, наукова та науково-технічна діяльність, мистецтво, культура та спорт, електронні комунікації – ввійдуть також сектор ІТ, сфера фінансових та консалтингових послуг, а також сектор сільського господарства.

Держава зможе надавати підтримку для реалізації тих інвестиційних проєктів, які відповідатимуть наступним вимогам:

- створення щонайменше: 10 нових робочих місць із середньою заробітною платою працівників, що не менше ніж на 40% перевищує фактичну середню заробітну плату за відповідним видом діяльності в регіоні реалізації проєкту, протягом попереднього календарного року АБО

30 нових робочих місць із середньою заробітною платою працівників, яка не менше ніж на 20% перевищує фактичну середню заробітну плату за відповідними видами діяльності на території реалізації проєкту за попередній календарний рік;

- частка українців на менеджерських позиціях складає не менше 50%;

- розмір інвестицій в об'єкти інвестування для реалізації інвестиційного проєкту знаходиться в межах від 5 до 12 мільйонів євро;

- строк реалізації інвестиційного проєкту не має перевищувати 3 роки.

А от форми в яких передбачається надання державної підтримки інвестиційних проєктів включають:

- звільнення від сплати податку на прибуток протягом 1,5 року від початку реалізації проєкту;

- звільнення від оподаткування ввізним митом та ПДВ нового устаткування та комплектуючих виробів до нього, які ввозяться з метою реалізації інвестиційного проєкту.

2.2 подальша лібералізація та відкриття внутрішнього ринку для іноземних компаній, зокрема технологічних (звичайно, враховуючи фактор національної безпеки), оскільки потреба України в інвестиціях під час війни, а особливо в процесі повоєнного відновлення є разючою.

2.3 активізація комунікації на міжнародному рівні, демонструючи міжнародній спільноті, що післявоєнна Україна є країною, повною можливостей, а також в посиленому режимі просувати національний бренд «Ukraine now» у світі.

3. Бізнес-середовище.

3.1 підвищити обізнаність населення й бізнесу щодо інформаційно-консультативних послуг Офісу з розвитку підприємництва та експорту, шляхом просування сервісів даної державної установи. Так, враховуючи зменшення споживчого ринку в Україні, внаслідок еміграції значної частини платоспроможного населення, національні компанії приходять до того аби почати експорт власної продукції (товарів чи послуг), проте нестача досвіду та знань стримує українських виробників на шляху до міжнародної експансії, тож державне сприяння є необхідним в цьому напрямі. Окрім розвитку експорту, важливим є також заохочення підприємницької діяльності в країні, особливо враховуючи потенціал грошових переказів трудових мігрантів та заощаджень громадян;

3.2 розширити кількість грантових державних програм для започаткування або розвитку власної справи громадянами та юридичними особами. Це в свою чергу збільшить доступність фінансування бізнес-ідей населення і сприятиме створенню нових робочих місць та економічному зростанню країни в цілому. У відповідності до державної програми «єРобота», наразі існує кілька напрямів за якими можливо отримати грант, серед них: гранти на сад, теплицю, переробне підприємство, грант на власну справу (без

вимог до галузі, проте обсяг фінансової допомоги складає до 250 тис. грн.) та грант для ветеранів та членів їх сімей. Таким чином, створення додаткових можливостей для отримання державної допомоги в сфері медицини, технологій та інновацій, легкої промисловості позитивно впливатиме на національний ринок праці, обсяги внутрішнього виробництва, інноваційний потенціал країни і відповідно на її конкурентоспроможність.

4. Освіта.

Неабияк важливим фактором зростання конкурентоспроможності держави є розвиток людського капіталу, а тому ключовими напрямками дій є наступні:

4.1 збільшити обсяги державного замовлення, зокрема за пріоритетними галузями, такими як архітектура та будівництво, енергетика, транспорт, охорона здоров'я, психологія, освіта, інформаційні технології, механічна та електрична інженерія, хімічна біоінженерія та ін.;

4.2 орієнтуватися на STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) дисципліни та цифрові навички при розробці стратегій щодо розвитку освіти та науки, як це практикують високорозвинені держави;

4.3 розширити обсяги пільг на навчання, зокрема для категорій осіб, які проживають у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення; постраждалих від війни (втратили одного з батьків, отримали інвалідність і т.п.);

4.4 вживати заходи, націлені на сприяння адаптації дітей реемігрантів до української системи освіти, в тому числі здійснення дистанційного навчання згідно з українськими навчальними програмами, особливо що стосується вивчення української мови за кордоном, а також запровадження додаткових навчальних програм, спрямовані на полегшення навчання в Україні для тих хто повернувся;

4.5 розробити програми спрямовані на підвищення рівня фінансової грамотності населення України, з метою більш результативного

використання громадянами грошових переказів та заощаджень для інвестування, а також започаткування та розвитку бізнесу.

5. Інновації.

5.1 збільшити обсяги витрат на наукові дослідження та розробки, створити сприятливі умови для формування знань, зокрема за рахунок надання податкових пільг для суб'єктів господарювання в галузі НДДКР, а також збільшення рівня оплати праці в сфері освіти та науки;

5.2 забезпечити розширення екосистеми технопарків та інкубаторів для розвитку стартапів та інновацій.

6. Демографічний потенціал.

6.1 сприяти відтворенню населення, шляхом збільшення розміру державної фінансової допомоги при народженні дитини та забезпечення сприятливого та безпечного середовища проживання в країні;

6.2 сприяти реалізації програм спрямованих на просування здорового способу життя серед населення, боротьбу з ВІЛ/СНІДОМ, розроблених міжнародними організаціями в сфері охорони здоров'я, як от ВООЗ, ПРООН тощо.

Отож, обсяги залучених інвестицій, бізнес-середовище, освіта, інноваційний та демографічний потенціал країни є дуже чутливими до еміграції робочої сили, а тому відповідна реакція та політика уряду є необхідною задля мінімізації негативних її проявів, максимізації користі від переміщення трудових ресурсів за кордон та сприяння зростанню конкурентоспроможності держави.

Висновки до розділу 3

Підводячи підсумок розділу 3, варто зазначити наступне:

- на сьогоднішній день ключовими цілями регулювання еміграційних процесів в Україні є збереження людського потенціалу, мобілізація ресурсів, боротьба з нелегальною еміграцією; забезпечення прав, свобод та інтересів українських мігрантів за кордоном; мінімізація негативних наслідків масової еміграції з України та максимізація її позитивного впливу; рееміграція та

подальша реінтеграція громадян України в українське суспільство та координація з міжнародними організаціями;

- до інструментів регулювання явища еміграції в Україні належать законодавчі та нормативні акти; впроваджені урядом обмеження на виїзд для певних категорій громадян; посилення фізичного контролю на державному кордоні, двосторонні угоди з іноземними державами та дипломатичне співробітництво, електронний моніторинг і документація, проведення інформаційних кампаній;

- позитивними напрямками впливу еміграції робочої сили визначено надходження грошових переказів з-за кордону; розвиток міжнародних ділових відносин; збільшення рівня середньомісячної заробітної плати серед населення; трансфер нового досвіду, знань та ідей мігрантами, що повернулися;

- серед негативних напрямків впливу еміграції в Україні виявлено зростання рівня безробіття; недоотримання податкових надходжень до державного бюджету; відтік людського капіталу, зокрема інтелектуального; порушення рівноваги попиту та пропозиції на ринку праці та поява дефіциту робочої сили в певних галузях; старіння населення та загроза його депопуляції;

- ефекти створені еміграцією робочої сили значною мірою відображаються на таких складових конкурентоспроможності України як розмір ринку, навички та знання населення, інноваційний потенціал, ступінь запровадження технологій, стабільність макроекономічного середовища, охорона здоров'я, ефективність ринку праці та організація бізнесу;

- в ході дослідження виявлено обернений помірний зв'язок між кількістю емігрантів та рівнем ВВП в країні, натомість слабкий обернений зв'язок між еміграцією та рівнем інфляції, а також прямиий, проте, слабкий зв'язок обсягів еміграції та темпу зростання середньомісячної заробітної плати;

- в розділі надано практичні рекомендації органам влади щодо посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах еміграції робочої сили за такими основними напрямками – мігранти та міграційна політика,

інвестиційна політика, бізнес-середовище, освіта, інновації, демографічний потенціал.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було досліджено явище еміграції робочої сили в Україні, зокрема, його вплив на соціально-економічне середовище в країні та її глобальну конкурентоспроможність в умовах повномасштабної війни. Відповідно до поставлених завдань, можемо зробити наступні висновки дослідження:

1. Було сформовано власну категорію «міжнародна міграція робочої сили», котра в повній мірі відображає сутність даного поняття і ключову відмінність з явищем міжнародної трудової міграції, що полягає в ширині охоплення мотивів здійснення міграційних рухів. Розроблена нами класифікація причин транскордонного переміщення трудових ресурсів включає економічні, політичні, демографічні, соціальні, культурні, природні та екологічні фактори.

2. Виявлено сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили, в тому числі її кількісні ознаки та географічні особливості, серед яких зафіксовано рекордне пошвавлення міграційних рухів, що частково є наслідком зростаючих обсягів вимушеної еміграції, викликаной напруженою політичною нестабільністю в світі; появу нового міграційного коридору Україна-Польща, зумовлену розгортанням повномасштабної війни росією та інші. Також було досліджено якісні характеристики міграції, що включають діджиталізацію трудових відносин, збільшення частки молоді у віковій структурі мігрантів, перелив кваліфікованих кадрів між розвинутими країнами; поповнення ринків праці високорозвинених країн емігрантами з менш економічно розвинутих країн.

3. На основі дослідження еміграції робочої сили в Польщі та Греції, зокрема, обставин за яких вона відбувалася, супроводжуючої реакції уряду, змін макроекономічних показників та динаміки індексу конкурентоспроможності, здійснено SWOT-аналіз впливу даного явища на конкурентоздатність країни і визначено потенційні позитивні та негативні

наслідки, а також загрози та можливості виїзду працездатного населення з України.

4. Визначено ключові особливості еміграції робочої сили в Україні в умовах війни, серед яких: різка зміна статево-вікової структури емігрантів в бік зростання частки дітей та молоді; збереження географічної структури розміщення емігрантів з України в порівнянні з довоєнним періодом; перетікання українських біженців з сусідніх країн до багатших та більш віддалених, як от з Польщі до Німеччини; коливання кількості українців зареєстрованих за кордоном в залежності від безпекової ситуації в країні, успішності деокупації територій, та стану інфраструктури, з тенденцією до зростання протягом останніх восьми місяців. Виявлено, що станом на сьогодні понад 60% українських біженців перебуває в Німеччині, росії, Польщі, Чехії та Великій Британії.

5. Наразі головними цілями регулювання еміграційних процесів в Україні виступають: збереження людського потенціалу, мобілізація ресурсів, боротьба з нелегальною еміграцією; забезпечення прав, свобод та інтересів українських мігрантів за кордоном; мінімізація негативних наслідків масової еміграції з України та максимізація її позитивного впливу; рееміграція та подальша реінтеграція громадян України в українське суспільство та координація з міжнародними організаціями. А інструментами регулювання еміграції в Україні слугують законодавчі та нормативні акти; впроваджені урядом обмеження на виїзд для певних категорій громадян; посилення фізичного контролю на державному кордоні, двосторонні угоди з іноземними державами та дипломатичне співробітництво, електронний моніторинг і документація, проведення інформаційних кампаній.

6. Розкрито напрями впливу еміграції трудових ресурсів в Україні на її конкурентоспроможність, серед яких позитивними є: надходження грошових переказів з-за кордону; розвиток міжнародних ділових відносин; збільшення рівня середньомісячної заробітної плати серед населення; трансфер нового досвіду, знань та ідей мігрантами, що повернулися; а негативними – зростання

рівня безробіття; недоотримання податкових надходжень до державного бюджету; відтік людського капіталу, зокрема інтелектуального; порушення рівноваги попиту та пропозиції на ринку праці та поява дефіциту робочої сили в певних галузях; старіння населення та загроза його депопуляції. Ці ефекти значною мірою відображаються на таких складових конкурентоспроможності України як розмір ринку, навички та знання населення, інноваційний потенціал, ступінь запровадження технологій, стабільність макроекономічного середовища, охорона здоров'я, ефективність ринку праці та організація бізнесу. Також в ході дослідження встановлено обернений помірний зв'язок між рівнем ВВП в країні та кількістю емігрантів, натомість залежність рівня інфляції та темпу зростання середньомісячної заробітної плати від обсягів еміграції виявилася слабкою.

7. Нами було розроблено практичні рекомендації органам влади щодо посилення глобальної конкурентоспроможності України в умовах масштабної еміграції робочої сили. Основними їх напрямками є *мігранти та міграційна політика* – передбачає створення сприятливого середовища для повернення емігрантів та утримання наявної робочої сили в Україні; *інвестиційна політика*, що включає поліпшення інвестиційної привабливості країни з метою додаткового залучення ПІІ; *бізнес-середовище*, в якому держава всіляко сприяє розвитку підприємництва та експорту, а фінансування є більш доступним; *освіта*, котра відповідає сучасним вимогам економіки і підтримує високий рівень якості людського капіталу; *інновації*, здійснення яких стимулюється та підтримується урядом; *демографічний потенціал*, що створюється шляхом сприяння народжуваності в країні, просування здорового способу життя тощо.

У контексті масштабної еміграції робочої сили, все ж ключовою роллю уряду є забезпечення політичної стабільності та громадської безпеки, оскільки ці аспекти мають безпосередній вплив на тенденції міграції. Політична стабільність сприяє зниженню рівня вимушеної еміграції та поверненню громадян, які залишили країну, тим самим забезпечуючи збереження та

розвиток людського капіталу. Ефективні заходи безпеки вберігають країну від зовнішніх та внутрішніх загроз, створюючи стабільне середовище для життя та бізнесу, що є критично важливим для підтримання і залучення робочої сили, а також для підвищення загальної конкурентоспроможності країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Армія відновлення»: відбудовуємо країну. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=89190821-886b-45dd-b5d5-8918eaa00198&title=ArmiiaVidnovlennia-VidbudovumoKrainu> (дата звернення: 28.04.2024).
2. Безвізовий режим між Україною та ЄС запрацював - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-40219742> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Біженці з України: Хто вони, скільки їх та як їх повернути?. Центр екон. стратегії, 2023. 120 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukraini.-finalnij-zvit.pdf>.
4. Брич В. Я., Охота В. І. Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації: моногр. – Тернопіль : ТНЕУ, 2019. – 212 с.
5. Букатюк У., Орел І. Співвласник «Нової пошти» Поперешнюк про рік експансії в Європу, нові послуги та рекордні показники. Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: <https://forbes.ua/company/nastupnogo-roku-testuvatimemo-dostavku-mizh-krainami-es-spivvlasnik-novoi-poshti-popereshnyuk-pro-rik-ekspansii-v-evropu-novi-poslugi-ta-rekordni-pokazniki-16102023-16652> (дата звернення: 24.04.2024).
6. Видатки держбюджету України (2022). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2022/> (дата звернення: 25.04.2024).
7. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп./ [В. Потапенко, А. Головка, О. Валевський та ін.] ; за ред. В. Потапенка. – Київ : НІСД, 2023. – 33 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01>
8. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн східного партнерства / О. Пищуліна та ін. ; ред. Ю. Якименко. Київ : Razumkov centre, 2023. 265 с. URL:

- <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> (дата звернення: 25.04.2024).
9. Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів / О. Туча та ін. Нац. банк України, 2022. 7 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf.
 10. Грант на власну справу. Державні послуги онлайн | Дія. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu> (дата звернення: 27.04.2024).
 11. Грант на навчання від Kyiv School of Economics. Дія.Бізнес - Головна сторінка. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/granti/grant-na-navcanna-vid-kyiv-school-of-economics> (дата звернення: 27.04.2024).
 12. Греція: Європейський механізм виходу з кризи / Є. Савельєв та ін. Журнал європейської економіки. 2019. Т. 18, № 1 (68). URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1370>.
 13. Грошові перекази в Україну (2008-2023). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/> (дата звернення: 18.02.2024).
 14. Грошові перекази під час війни: як гроші з-за кордону допомагають Україні. IOM Ukraine. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/stories/hroshovi-perekazy-pid-chas-viyny-yak-hroshi-z-za-kordonu-dopomahayut-ukrayini> (дата звернення: 23.04.2024).
 15. Деякі питання подання звітності про здійснення діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: Постанова Каб. Міністрів України від 20.10.2023 р. № 1100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-2023-п#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
 16. Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном: Постанова Каб. Міністрів України від 27.10.2023 р. № 1118. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1118-2023-п#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
17. Дошатов Ю., Поліщук В. Безробіття в Україні вдвічі перевищило довоєнні показники. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/bezrobittya-ukrayini-vdvichi-perevishchilo-1704722831.html> (дата звернення: 25.04.2024).
18. Економічна енциклопедія. Т. 2 / ред. С. В. Мочерний [та ін.] – К. : Академія, 2000. – С.14.
19. Економічна правда. Населення Землі швидко старіє, не вистачає працівників. Чи готова до цього світова економіка і що чекає на Україну?. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/01/26/681778/#:~:text=Старіння%20населення,утримання%20пенсіонерів,%20частка%20яких%20зростає> (дата звернення: 26.04.2024).
20. Європейська правда. 10 найкращих сайтів з вакансіями в ЄС. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/5/7159243/> (дата звернення: 10.04.2024).
21. «Оселя» - Програма доступного кредитування житла. Дія. URL: <https://eoselia.diaa.gov.ua> (дата звернення: 27.04.2024).
22. Загальна інформація. UNHCR The UN Refugee Agency, Україна. URL: <https://www.unhcr.org/ua/загальна-інформація> (дата звернення: 20.04.2024).
23. Інфляційний звіт. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/report> (дата звернення: 25.04.2024).
24. Кількість зареєстрованих безробітних (2023). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/2023/> (дата звернення: 25.04.2024).
25. Людський потенціал та людській капітал як основний фактор розвитку економічного потенціалу країни / М. Ткач, М. Ковальська // Social development & Security. - 2019. - Vol. 9, Iss. 2. - С. 14–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socdevsec_2019_9_2_4

26. Матеріали робочої групи «Повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їх інтеграції в суспільно-економічне життя держави». Каб. міністрів України, Нац. рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. 36 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-of-temporarily-displaced-citizens.pdf> (дата звернення: 29.04.2024).
27. Міграційний капітал: теорія, методологія, практика / А.П. Гайдучський. – ТОВ «Інфосистем», 2010. – 446 с. – Бібліогр.: с. 405-445.
28. Міжнародна міграція робочої сили: причини та наслідки / Н. В. Короленко / Ефективна економіка №1 2021. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8515>
29. Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми: Навчальний посібник / Г.А. Семенов, М.О. Панкова, А.Г. Семенов. Видання друге, перероблене і доповнене. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 232 с.
30. Міжнародні економічні відносини: Навчальний посібник / А.І. Боярчук, Р.П. Огородник, І.А. Плющик, Н.М. Антофій, Н.Є. Федорова – Херсон, ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», – 2018. – 374 с.
31. Міжнародні економічні відносини: Навчальний посібник / В.В. Дергачова, К.О. Кузнецова, І.М. Манаєнко, В.А. Мельникова, О.С. Ченуша; за ред. Кравченко М.О. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 340 с.
32. Міністерство закордонних справ України та Міжнародна організація з міграції підписали Угоду про співробітництво. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/ministerstvo-zakordonnih-sprav-ukrayini-ta-mizhnarodna-organizaciya-z-migraciyi-pidpisali-ugodu-pro-spivrobitnictvo> (дата звернення: 20.04.2024).
33. Населення України. Київ : Держ. служба статистики України, 2022. 187 с. URL:

https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%202021.pdf.

34. Національний ін-т стратегічних досліджень. Все про міграцію і мігрантів під час війни: підсумки 2022 року, 2022. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=J2BMmnZby_0 (дата звернення: 26.09.2023).
35. Нестеренко В., Сідельнікова В. Міжнародна трудова міграція як визначний сучасний аспект розвитку національної економіки України. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2022. № 29. С. 56–63. URL: <https://doi.org/10.30977/ppb.2226-8820.2022.29.56>
36. Нова пошта у світі. Нова пошта. URL: https://novaposhta.ua/o_kompanii/nova_poshta_u_sviti#:~:text=У%20травні%202022%20року%20Нова,Європи%20під%20час%20повномасштабної%20війни. (дата звернення: 23.04.2024).
37. Нормативно-правові акти у сфері трудової міграції | Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a54685ca-d775-4400-a1d0-3fd74db1e52a&title=NormativnopravovaBazaUSferiTrudovoiMigratsii> (дата звернення: 17.04.2024).
38. Олійник О. Міжнародна інтелектуальна еміграція та інноваційний розвиток країни: моделювання взаємозв'язків. Демографія та соціальна економіка. 2023. № 3. С. 3–17. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.003>
39. Офіс з розвитку підприємництва та експорту. Дія.Бізнес - Головна сторінка. URL: <https://business.diaa.gov.ua/eepo> (дата звернення: 28.04.2024).
40. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-IX : станом на 17 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 27.04.2024).

41. Про затвердження плану заходів щодо забезпечення реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їх сімей : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 12.04.2017 р. № 257-р: станом на 14 листоп. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-p#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
42. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Каб. Міністрів від 27.01.1995 р. № 57-95-п: станом на 3 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-p#Text>. (дата звернення: 03.04.2024).
43. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 р. № 761-VIII : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
44. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII : станом на 30 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 18.04.2024).
45. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р: станом на 19 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
46. Проект з розвитку людського капіталу в Україні: Сприяння поверненню вимушених мігрантів. EasyBusiness, 2023. 15 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1R1Xw50nG2qsDskRsqYzbdHhVSstouIoL/view> (дата звернення: 25.04.2024).
47. Прямі іноземні інвестиції (2002-2023). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 18.02.2024).
48. Реєстр «Оберіг»: скільки підробок вже виявили прикордонники. Новини України – УНІАН, 2024. URL: <https://www.unian.ua/society/reyestr-oberig->

- skilki-pidrobok-vzhe-viyavili-prikordonniki-12563994.html (дата звернення: 17.04.2024).
49. Румянцев А. П., Балабанова Г. П., Ковбич Т. К. Глобальні та регіональні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили. *International scientific journal «Internauka»*. 2022. No 7 (63). С. 174–181.
50. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності у 2010-2023 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zp.htm (дата звернення: 24.04.2024).
51. Стратегія співробітництва ВООЗ з Україною на період до 2030 року. World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/WHO-EURO-2024-9329-49101-73236> (дата звернення: 28.04.2024).
52. Сучасна міжнародна економіка: Підручник / Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В. та ін.; за ред. В.М. Тарасевича. Дніпро: ПБП «Економіка», 2019. - 386 с.
53. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 18.02.2024).
54. Угода про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міжнародною організацією з міграції : Угода М-ва закордон. справ України від 10.04.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989_001-24#Text (дата звернення: 20.04.2024).
55. Українська еміграція: Історія та внесок у розвиток країни | БукІнфо. БукІнфо. URL: <https://bukinfo.com.ua/osvita/ukrajinska-emigraciya-istoriya-ta-vnesok-u-rozvytok-krajiny> (дата звернення: 29.04.2024).

56. Фліссак К. Польська міграційна політика в рамках права ЄС. Актуальні проблеми правознавства, vol. 1, no. 4, 2021, pp. 74-80. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1106> (дата звернення: 18.02.2024).
57. Цімболинець Г. І. Міжнародна трудова міграція як чинник регіонального розвитку України: автореф. дис. д.філософ: 292 - Міжнародні економічні відносини / Г. І. Цімболинець; Державний вищий навчальний заклад "Ужгородський національний університет". - 2023 - укр.
58. Червінська Л. П. Міжнародна трудова міграція: особливості, наслідки для України. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2018. № 2. С. 90–102. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.2.2018.133338>
59. Черняк Є. О. Міжнародна трудова міграція у системі факторів конкурентоспроможності країн: дис. канд. екон. наук: 051. Київ, 2016. 180 с.
60. Шаповал К. Rozetka виходить на ринок Польщі. Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: <https://forbes.ua/news/rozetka-zapuskae-v-polshchi-proekt-shcho-tse-bude-rozkazav-forbes-vladislav-chechotkin-06032023-12157> (дата звернення: 24.04.2024).
61. Шевчук С. Україні потрібно буде залучати мінімум 300 000 мігрантів щороку. Соціологиня Елла Лібанова про екзистенційні проблеми з демографією і що можна зробити? Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/35-mln-ukraintsiv-u-2033-mu-nadzvichayno-optimistichniy-stsenariy-sotsiologinya-ella-libanova-pro-veliki-problemi-z-demografieyu-v-ukraini-yaki-zarodilisya-shche-do-viyini-shcho-z-tsim-robiti-25092023-16201> (дата звернення: 29.04.2024).
62. Як отримати державну допомогу при народженні дитини?. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-otrymaty-derzhavnu-dopomohu-pri-narodzhenni-dytyny> (дата звернення: 29.04.2024).

63. Aerospace and defense industry outlook 2024. Deloitte Insights. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/aerospace-defense/aerospace-and-defense-industry-outlook.html> (дата звернення: 10.04.2024).
64. Ainsley J. U.S. has admitted more than 271,000 Ukrainian refugees since Russian invasion. NBC News. URL: <https://www.nbcnews.com/politics/immigration/us-admits-271000-ukrainian-refugees-russia-invasion-biden-rcna72177> (дата звернення: 13.04.2024).
65. Espresso.TV. Портников/Лібанова: Депопуляція неминуча, вихід - мігранти з Азії або ізраїльська модель економіки, 2024. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5UTO03HNTzc> (дата звернення: 29.04.2024).
66. Eurostat. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/> (дата звернення: 17.02.2024).
67. Expanding opportunities for Ukrainian entrepreneurs in Poland: Ministry of Digital Transformation expands program for business. Visit Ukraine – Rules of safe visit to Ukraine. URL: <https://visitukraine.today/blog/2899/expanding-opportunities-for-ukrainian-entrepreneurs-in-poland-ministry-of-digital-transformation-expands-program-for-business> (дата звернення: 18.02.2024).
68. Government releases more details of Ukraine refugee departure plans - SWI swissinfo.ch. SWI swissinfo.ch. URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/politics/government-releases-more-details-of-ukraine-refugee-departure-plans/48860764> (дата звернення: 28.04.2024).
69. Greece average annual wage 2021 | Statista. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/416209/average-annual-wages-greece-y-on-y-in-euros> (дата звернення: 17.02.2024).
70. Inflation, consumer prices. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=UA> (дата звернення: 29.04.2024).

71. International Migration Outlook 2023. OECD iLibrary. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b0f40584-en/index.html?itemId=/content/publication/b0f40584-en&csp=f32aa69b63450530407ffa5853cb88a4&itemIGO=oecd&itemContentType=book> (дата звернення: 09.04.2024).
72. Ketels C. H. M. Michael Porter's Competitiveness Framework—Recent Learnings and New Research Priorities. *Journal of Industry, Competition and Trade*. 2006. Vol. 6, no. 2. P. 115–136. URL: <https://doi.org/10.1007/s10842-006-9474-7> (дата звернення: 14.01.2024).
73. Kindler, Marta, Poland's Perspective on the Intra-European Movement of Poles (2018). Implications of Governance Responses, in: Scholten, Peter/Van Ostaïjen, Mark (ed.), *Between Mobility and Migration. The Multi-Level Governance of Intra-European Movement*, Springer Open, 2018, p. 183-204, here p.193.
74. Labour migration. *Migration and Home Affairs*. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/labour-migration_en (дата звернення: 12.01.2024).
75. Refugees from Ukraine in Poland Challenges and potential for integration / M. Wodzicki et al. Deloitte, 2022. 103 p. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/pl_EN_G_Report_Refugees_from_Ukraine_in_Poland.pdf.
76. Return: Apply for repatriation - UDI. The Norwegian Directorate of Immigration. URL: <https://udi.no/uk/return/apply-for-repatriation/#link-30773> (дата звернення: 28.04.2024).
77. Rossiasco P., de Narváez P. Adapting public policies in response to an unprecedented influx of refugees and migrants: Colombia case study of migration from Venezuela. World Bank, 2023. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/7277e925bdaa64d6355c42c897721299-0050062023/original/WDR-Colombia-Case-Study-FORMATTED.pdf>.

78. Rozhkov D., Koczan Z., Pinat M. The Impact of International Migration on Inclusive Growth: A Review. IMF Working Papers. 2021. Т. 2021, № 088. С. 1. URL: <https://doi.org/10.5089/9781513571966.001>
79. Selective and Strategic indifference: Lebanon's migration and refugee landscapes in the absence of inclusive legal frameworks. Mixed Migration Centre. URL: <https://mixedmigration.org/lebanon-migration-and-refugee-landscapes/#:~:text=Lebanon%20hosts%20the%20highest%20per,12,000%20people%20from%20other%20countries.>
80. Sironi A. C. Bauloz and M. Emmanuel. Glossary on Migration. 34th ed. Geneva: International Organization for Migration, 2019. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/IML_34_Glossary.pdf. (дата звернення: 12.01.2024).
81. Sitompul T. Economic and social impact of migration (2023). Journal of Accounting & Management Innovation. 2023. Vol. 7 No. 1. P. 1–10.
82. Situation Ukraine Refugee Situation. Operational Data Portal, United Nations High Commissioner for Refugees. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 12.04.2024).
83. Team T. I. Porter Diamond Model: What It Is and How It Works. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/porter-diamond.asp> (дата звернення: 14.01.2024).
84. The Economist. How Ukrainian refugee entrepreneurs are changing Poland. The Economist. URL: <https://www.economist.com/europe/2023/07/20/how-ukrainian-refugee-entrepreneurs-are-changing-poland> (дата звернення: 18.02.2024).
85. The Future of Jobs Report 2023. World Economic Forum, 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/in-full/>. (дата звернення: 10.04.2024).
86. The Global Competitiveness Index 4.0 Methodology and Technical Notes. The World Economic Forum, 2019. URL:

<https://www3.weforum.org/docs/GCR2018/04Backmatter/3.%20Appendix%20C.pdf> (дата звернення: 04.04.2024).

87. The Global Competitiveness Report. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/search/?query=global+competitiveness+report>.
88. Third Quarter Manufacturers', 2023. Outlook Survey. NAM. URL: <https://nam.org/2023-third-quarter-manufacturers-outlook-survey/> (дата звернення: 10.04.2024).
89. Tomashuk I., Baldynyuk V. International Labor migration in the context of geo-economic transformation (2022). Three Seas Economic Journal. 2022. Vol. 3, №1. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/threeseas/article/view/1651/1669>.
90. Ukraine GDP. Trading economics | 20 million indicators from 196 countries. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp> (дата звернення: 25.04.2024).
91. Ukraine Now. Бренд України у світі. banda.agency. URL: <https://banda.agency/ukrainenow/> (дата звернення: 28.04.2024).
92. Ukraine situation Flash Update #37, 2022. UNHCR Operational Data Portal (ODP). URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/97648>
93. Ukraine situation Flash Updates 9-65, 2023. UNHCR, Operational Data Portal. URL: https://data.unhcr.org/en/search?country=751&country_1=0&text=&type%5B%5D=document&partner=&working_group=§or=&date_from=&date_to=&uploader=&country_json=%7B%22%22%3A%22751%22%7D§or_json=%7B%22%22%3A%22%22%7D&apply=
94. Ukraine situation: Flash Update #11, 2022. UNHCR Operational Data Portal (ODP). URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/92542> (дата звернення: 09.04.2024).
95. Ukrinform. Як український уряд працює з українськими біженцями. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3851571-ak-ukrainskij-urad-pracue-z-ukrainskimi-bizencami.html> (дата звернення: 28.04.2024).

96. Unemployment rate, Ukraine. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=UA> (дата звернення: 25.04.2024).
97. Wages in Poland in 2023 – Minimum and average wages since 2004. Copernic Avocats. URL: <https://copernic-avocats.com/wages-in-poland/> (дата звернення: 17.02.2024).
98. What is competitiveness? World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/what-is-competitiveness/>. (дата звернення: 14.01.2024).
99. World Bank Group. World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023> (дата звернення: 08.04.2024).
100. World Bank Open Data. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 17.02.2024).
101. World migration report 2022. Geneva: International Organization for Migration. 540 p. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>. (дата звернення: 09.04.2024).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Макроекономічні показники України в період 2002-2022 рр.

Рік	Рівень безробіття, %	ВВП, млрд дол. США	Рівень інфляції, %	Рівень середньомісячної ЗП, тис.
2002	10,1	42,4	0,76	0,38
2003	9,1	50,1	5,18	0,46
2004	8,6	64,9	9,05	0,59
2005	7,2	86,1	13,57	0,81
2006	6,8	107,8	9,05	1,04
2007	6,4	142,7	12,84	1,35
2008	6,4	180,0	25,23	1,81
2009	8,8	117,2	15,88	1,91
2010	8,1	136,4	9,37	2,25
2011	7,9	163,2	7,96	2,65
2012	7,5	175,8	0,57	3,04
2013	7,2	183,3	-0,24	3,28
2014	9,3	131,8	12,07	3,48
2015	9,1	90,6	48,70	4,20
2016	9,4	93,3	13,91	5,18
2017	9,5	112,2	14,44	7,10
2018	8,8	130,8	10,95	8,86
2019	8,2	153,8	7,89	10,50
2020	9,5	155,6	2,73	11,59
2021	9,8	199,8	9,36	14,01
2022	21,1	160,5	20,18	14,85

Джерело: складено автором на основі [44; 74; 78; 95].

Пошукові питання

№	Пошукові питання	Гіпотези
1.	Якою є статева структура емігрантів?	- Чоловік - Жінка
2.	Якою є вікова структура емігрантів?	- 18-25 - 26-35 - 36-45 - 46-60 - > 60
3.	З якої області України емігранти?	- Текстове поле
4.	Чи виїздили емігранти з України зі своєю дитиною (дітьми)?	- Так - Ні
5.	Чи зазнала домівка емігрантів руйнувань?	- Так - Ні
6.	Чи був окупованим населений пункт?	- Так - Ні
7.	Яка країна поточного перебування?	- Польща - Німеччина - Австрія - Чехія - Франція - Румунія - Молдова - Словаччина - США - Канада - Текстове поле
8.	Як довго емігранти перебувають за кордоном?	- До 1 міс - Від 1 міс до 6 місяців - Від 6 міс до 1 року - Більше 1 року
9.	Причина виїзду з України	- Пошук безпечного місця, притулку - Окупація - Втрата житла, руйнування - Працевлаштування - Інші обставини (вказати які)
10.	Чи отримують емігранти допомогу від держави перебування?	- Так - Ні
11.	Чи здійснюють емігранти трудову діяльність?	- Виконую переважно низько кваліфіковану роботу - Працюю за фахом - Працюю НЕ за фахом - НЕ працюю
12.	Чи мають емігранти дистанційну роботу в Україні?	- Так - Ні
13.	Наміри щодо повернення в Україну	- Однозначно так - Більше так ніж ні - Більше ні аніж так - Не планую

14.	Що може посприяти скорішому поверненню емігрантів? (оцінка за шкалою)	<ul style="list-style-type: none"> - Стабілізація політичної ситуації, припинення війни - Відбудова житла, його доступність - Державні гранти і програми для розвитку власного бізнесу - Родина, друзі, котрі лишилися в Україні
15.	Чи здійснюють емігранти грошові перекази в Україну	<ul style="list-style-type: none"> - Так - Ні
16.	Чи здійснюють емігранти заощадження? Та які їх наміри?	<ul style="list-style-type: none"> - Так - Ні
17.	В чому вбачають основні проблеми економіки України? (оцінка за шкалою)	<ul style="list-style-type: none"> - Корупція - Рівень ЗП - Недостатність робочих місць - Відсутність можливостей для розвитку в бажаній галузі - Неприятливі умови для ведення бізнесу
18.	Які дії з боку уряду на погляд емігрантів є першочерговими задля створення сприятливого середовища для повернення трудових мігрантів?	-

Джерело: складено автором.

Анкета

Дослідження особливостей та тенденцій еміграції робочої сили з України в умовах повномасштабної війни

*Привіт! Запрошую Вас взяти участь в опитуванні з метою дослідження настроїв громадян України за кордоном, виявлення особливостей та тенденцій еміграції в умовах війни, а також її впливу на конкурентоспроможність країни.
Буду щиро вдячна за допомогу!*

1. Оберіть Вашу стать:

- Чоловік
- Жінка

2. Вкажіть свій вік:

- 18-25
- 26-35
- 36-45
- 46-60
- >60

3. Який освітній рівень Ви маєте?

- Базова загальна середня освіта
- Повна загальна середня освіта
- Професійно-технічна освіта
- Вища освіта

4. З якої Ви області України?

Текстове поле

5. Чи зазнала ваша домівка руйнувань?

- Так
- Ні

6. Чи був окупованим Ваш населений пункт?

- Так
- Ні

7. Ви виїздили з України зі своєю дитиною (дітьми)?

- Так
- Ні
- Не маю дітей

8. В якій країні Ви перебуваєте?

- Польща
- Німеччина
- Болгарія
- Австрія
- Чехія
- Франція
- Румунія
- Молдова
- Словаччина
- США
- Канада
- Інша

9. Якщо Ваша відповідь на попереднє питання «інша», вкажіть будь ласка, назву країни перебування.

Текстове поле

10. Як довго Ви перебуваєте за кордоном?

- До 1 міс
- Від 1 міс до 6 місяців
- Від 6 міс до 1 року
- Більше 1 року

11. Якою була основна причина вашого виїзду за кордон?

- Пошук безпечного місця, притулку
- Окупація

- Втрата житла, руйнування
- Працевлаштування
- Інші обставини

12. Якщо відповідь на попереднє питання «інші обставини», вкажіть за можливості, які саме?

Текстове поле

13. Чи отримуєте Ви допомогу від держави перебування?

- Так
- Ні

14. Чи здійснюєте ви трудову діяльність за кордоном?

- Так, виконую переважно низько кваліфіковану роботу
- Так, працюю за фахом
- Так, працюю, але НЕ за фахом
- Ні, НЕ працюю

15. Чи маєте ви дистанційну роботу в Україні?

- Так
- Ні

16. Чи здійснюєте Ви грошові перекази рідним та близьким в Україну?

- Так
- Ні

17. Якщо відповідь на попереднє питання "так", то який середній обсяг складають Ваші грошові перекази в Україну? (якщо відповідь на попереднє питання "ні", пропустіть це та наступне питання)

- до 200 дол. США на місяць
- від 200 до 500 дол. США на місяць
- від 500 до 1000 дол. США на місяць
- більше ніж 1000 дол. США на місяць

18. Яку приблизну частку від вашого доходу складають грошові перекази в Україну?

- менш ніж 10% від доходу
- від 10 до 20% від доходу
- від 20 до 50% від доходу
- більш ніж 50% від доходу

19. Чи заощаджуєте Ви кошти перебуваючи за кордоном?

- Так
- Ні

20. Якщо відповідь на попереднє питання була "так", то які Ваші ключові наміри? (оберіть один чи кілька варіантів)

- придбати нерухомість в Україні
- придбати нерухомість за кордоном
- відкрити власну справу в Україні
- відкрити власну справу за кордоном
- придбати автомобіль
- придбати техніку чи інші речі для особистого використання
- довгострокове забезпечення родини
- інше

21. Чи плануєте Ви повертатися в Україну?

- Однозначно так
- Більше «так» ніж «ні»
- Більше «ні» аніж «так»
- Не планую

22. Що може посприяти Вашому поверненню в Україну?

Оцініть кожен з варіантів за ступенем впливу від 1-го до 10-ти.

- Стабілізація політичної ситуації, припинення війни
- Відбудова житла, його доступність
- Державні гранти і програми для розвитку власного бізнесу
- Родина, друзі, котрі лишилися в Україні

23. Які інші фактори, окрім вищеперерахованих, можуть посприяти Вашому поверненню? *(вказіть ці фактори у випадку наявності)*

Текстове поле

24. В чому Ви вбачаєте основні проблеми економіки України?

Оцініть кожен з варіантів за вагомістю від 1-го до 10-ти.

- Нестача робочих місць
- Низький рівень оплати праці
- Корупція
- Відсутність можливостей для розвитку в бажаній галузі
- Неприятливі умови для ведення бізнесу
- Недостатня технологічна модернізація виробництва

25. Які інші проблеми, окрім вищеперерахованих, на Ваш погляд є нагальними для України? *(вказіть їх у випадку наявності)*

Текстове поле

26. Які дії з боку уряду на Ваш погляд є першочерговими задля створення сприятливого середовища для повернення емігрантів в Україну?

Текстове поле